

ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ

Выпуск №2 (66)
(люты)

www.lit-bel.org www.novychas.org

Культурна-асветніцкі праект Грамадскага аб'яднання «Саюз беларускіх пісьменнікаў» і «Новага часу»

Анонс

«НАВІНЫ»: літаратурна-грамадскае жыццё лютага.....	с. 2
«ПАЭЗІЯ»: «Слоў зябкіх вырай» — новыя вершы Рыгора БАРАДУЛІНА	с. 3
«ЮБІЛЕЙ»: да 75-годдзя Міхася СТРАЛЬЦОВА	с. 4
«ПРОЗА»: навэла Юры НЕСЦЯРЭНкі	с. 5
«ПАЭЗІЯ»: «Дабравест» Людмілы ПАЎЛКАВАЙ	с. 6
«АРХІЎ»: невядомае апавяданне Васіля БЫКАВА «Жалезны камандзір»	с. 7-9
«ПАЭЗІЯ»: «Барочныя жаданні» Алены ІГНАЦЮК і вершаваная нізка Анатоля ТРАФІМЧЫКА	с. 10
«ФОРУМ»: пра помнікі, творы і тэксты	с. 11
«ПЕРАКЛАД»: вершы чарнагорскага паэта Андрэя РАДУЛАВІЧА ..	с. 12
«ЭСЭ»: прызнанні Валянціны ОСПАВАЙ і Сяргея КАЛЕНДЫ	с. 13
«КРЫТЫКА»: водгукі Аляксея ФІЛАТАВА і Таццяны БАРАДУЛІ ..	с. 14
«КРЫТЫКА»: пра паэму Уладзіміра НЯКЛЯЕВА і прозу Алы СЯМЁНАВАЙ	с. 15
«СВЕТ»: агляд літаратурных падзей замежжа	с. 16

КНІГІ

ШТО ПЕРАШКАДЖАЕ ЧЫТАЧУ?

Мінула ўжо два месяцы афіцыйна абвешчанага ў Беларусі Года кнігі. Што зроблена, што запланавана зрабіць, каб выправіць ледзь не катастрофічную сітуацыю з беларускай кнігай (менавіта беларускай, а не расійскамоўнай ці якой іншай)?

У папярэднім нумары «Літаратурнай Беларусі» былі апублікаваныя вынікі апытання, праведзеныя па заказе Саюза беларускіх пісьменнікаў. Нагадаем: каля паловы беларусаў не чытаюць літаратуру або чытаюць вельмі рэдка, беларускімі кнігамі не цікавяцца 62 % апытаных.

А як на гэтым фоне выглядаюць чытачы і кнігі большых краін, напрыклад, Расіі і ЗША?

За 9 месяцаў 2011 года, паводле звестак Нацыянальнай кніжнай палаты Беларусі, айчынныя выдавецтвы выпусцілі 8090 найменняў кніг агульным накладам 31,5 тысячы асобнікаў. У параўнанні з 2010 годам колькасць найменняў кніг павялічылася на 0,4%, затое наклад паменшыўся на 17,2%.

Для параўнання: ва Украіне колькасць найменняў кніжнай прадукцыі ў 2011 годзе зменшылася на 4,5%, а наклад вырас на 8%; у Расіі колькасць найменняў павялічылася на 4,1%, агульны ж наклад зменшыўся на 3,5%

Вынікі мінулага года на рынку кніг Расіі і ЗША аказаліся таксама несучаснымі. Як паведаміў сайт www.gazeta.ru, расійскі кніжны бізнэс цяпер знаходзіцца ў стане, бліжэй да панікі. «Пад дыктафон, натуральна, ніхто нічога не скажа, але ў асабістых гутарках, якое выдавецтва ні вазьмі, усе хапаюцца за галаву і пра перспектывы выказваюцца малааэнзурна, — зазначае ў аналітычным артыкуле Вадзім Несцераў. — Поўнае ўражанне, што расійскі кніжны рынак абваліцца, пахаваўшы пад сабой усіх, не ў гэтым, дык у наступным годзе».

Пасля навагодняга адпачынку Расійская кніжная палата падвела мінулагоднія вынікі. Паводле яе падлікаў, у 2011 годзе агульны наклад выдадзеных у Расіі кніг скараціўся на 6,3%. Надрукаваць мала — трэба яшчэ і прадаць. А вось з гэтым зусім дрэнна: у другой палове 2011 года продаж рэзка зменшыўся, прычым практычна па ўсіх пазі-

цыях (трымаецца пакуль толькі дзіцячая літаратура).

У адных выдавецтвах ідуць скарачэнні, у іншых «падрозуюць» зарплаты супрацоўнікам. Ганарары ўпалі настолькі, што пісьменнікі, якія гадамі карміліся з літаратурнай нівы, усё часцей задумваюцца пра пошук сталай працы, пажадана ў офісе. І шкадуюць у сваіх ЖК, што сапсавалі сабе працоўную кніжку творчымі пошукамі. «Галоўная праблема — адсутнасць звычайнага рэзюмэ, бо калі напісаць, што з 2003 года працаваў пісьменнікам, гэта выкліча ў патэнцыйнага працадаўцы толькі ўсмішку. Так што пакуль — поўна нявызначанасць і падазрэнне, што нейкі час будзе даволі херова», — піша ў сваім «Жывым журнале» пісьменнік Дмітрый Казакоў.

«Што ж такога страшнага здарылася, чаму рынак пачаў сыпацца?» — пытае сайт gazeta.ru. І дае свой адказ: «Агульнавядома: папяровыя кнігі гінуць пад націскам тэхнічнага прагрэсу, жалезны конь ідзе на змену сялянскаму коніку. Прасцей кажучы — самыя актыўныя і грашовыя спажыўцы папяровых

кніг усё часцей абзаводзяцца рыдарамі і планшэтнікамі, пасля чаго губляюць усякую цікавасць да паперы. Дадзеных за ўвесь 2011 год яшчэ няма, але ў першым паўгоддзі рынак рыдараў у Расіі даў амаль трохразовы (!) прырост у параўнанні з першым паўгоддзем пазамінулага года».

Ну і, нарэшце, найпаказальныя вынікі сацыялагічнага апытання, праведзенага цэнтрам Юрыя Левады ў лістападзе 2011 года па заказе і пры садзеянні Федэральнага агенцтва па друку і масавых камунікацыях Расійскай Федэрацыі. Яны, як выявілася, вельмі блізкія да беларускіх! Па дадзеных вышэйзгаданага даследавання, ніколі ці практычна ніколі не чытаюць кнігі прыкладна 45% расіянаў. А вось ніколі іх не купляюць 62%.

Ну а як жа «кніжныя справы» ў Злучаных Штатах Амерыкі? Там папяровую кнігу актыўна выціскае электронная — і, як вядома, на засілле пірацкіх тэкстаў ніхто не скардзіцца. Аб'ём электроннага кнігагандлю ЗША недасяжны для ўсіх астатніх краін свету разам узятых! Агульны аб'ём

продажу там зменшыліся амаль на 6%. І хоць рынак электронных выданняў працягвае расці, а яго доля ў агульным аб'ёме кніжнага рынку ЗША складае 22% (завоблачная мара для ўсіх краінаў свету, нават у Англіі электронныя кнігі агулам з усіх кніг купляюць толькі 7% чытачоў), аднак падзенне попыту на папяровыя кнігі рост «электронкі» не перакрывае.

Папяровыя кнігі ў ЗША імкліва губляюць папулярнасць, і гэты працэс толькі прагрэсуе. У мінулым годзе падзенне іх продажаў на паўночнаамерыканскім рынку складала амаль 9%, хоць яшчэ ў 2010-м было ўсяго 4,5%. За год — рост удвая.

«Падзенне ідзе ва ўсіх сектарах, нават, здавалася б, у самых шчаслівых, — каментуе гэтую з'яву Вадзім Несцераў. — Нон-фікшн для дарослых чытачоў ЗША, напрыклад, яшчэ ў 2010-м дэманстраваў рост (амаль на 2%), у 2011-м паказвае трохпрацэнтнае падзенне. Але горш за ўсё справы ідуць з мастацкай літаратурай. Спад продажаў папяровай белетрыстыкі ў 2010 годзе склаў 7,2%, у 2011-м — ужо 17,7%. Атрымліва-

ецца, што нават там, дзе піратам ніколі не давалі «развярнуцца», нават там у кніжнага рынку вялікія праблемы... Выснова адна: праблемы ў кнігавыдаўчоў не з піратамі, не з рыдарамі і не з сістэмамі электронных плацяжоў. Праблемы з кнігай як такой. У тым жа сацыялагічным даследаванні «Левады» ёсць цікавыя лічбы: за год частка людзей, якія ніколі ці практычна ніколі не чытаюць кніг, вырасла з 34% да 45%. Падобна, наракаць расійскім выдаўцам варта не на рыдары і нават не на тэхнічны прагрэс, а на працэс. Дакладней, на некалькі сацыяльных працэсаў. Але гэта тэма, здаецца, заслугоўвае асобнага разгляду».

А на што ці каго б заставалася наракаць тым жа расійскім выдаўцам, літаратарам і чытачам, калі б у Расіі — да тых сацыяльных працэсаў — былі б яшчэ і дзве дзяржаўныя мовы: расійская і, скажам, кітайская? І большасць карысталася б апошняй?

Словам, яшчэ раз — з Годам кнігі вас, паважаныя чытачы!

Пакуль яшчэ не па кітайскім, а беларускім календары...

Падрыхтаваў Янка Скрыдлеўскі

НАВІНЫ

10 (2)

▶ ПРЕЗЕНТАЦЫЯ

«МАМА МУ ЧЫТАЕ»

Вядомая шведская дзіцячая пісьменніца Юя Вісландэр прэзентавала кнігу «Мама Му чытае» ў мінскай галерэі «Ў».

Гэта была чарговая імпрэза «Месяца шведскай літаратуры ў кнігарні «логвінаў», і адбылася яна з удзелам беларускай перакладчыцы кнігі Надзеі Кандрусевіч.

Маленькім беларусам таксама быў прадстаўлены аўдыёдыск з Юінымі казкамі і песенькамі, запісанымі Змітром Вайцшошквічам і Галінай Казіміроўскай.

«Вельмі цёплая аўдыторыя была. Я адчуваю, што мяне тут

добра прымаюць. Цудоўная атрымалася імпрэза, — падзялілася сваімі ўражаннямі Юя Вісландэр. — Я сустрэлася і з перакладчыцай, і з выдаўцамі, а тут яшчэ дадаткова была невялікая баглейка і песенны акампанемент».

Да 15 сакавіка пройдуць прэзентацыя дзіцячай кнігі Ульфа Старка «Дыктатар», паказ фільма паводле рамана Стыга Ларсана, Nobel-party — імпрэза, прысвечаная паэту-набелісту Тумасу Транстрому, і тэатралізаваны вечар, прысвечаны класіку сусветнай драматургіі Аўгусту Стрындбергу.

Рыгор Сапаяжынскі, new.racya.com

Фота Аляксандра Рыжыка

▶ МЯДОВАЯ ПРЭМІЯ

МАЗАІКА НАРОДНАГА СВЕТАБАЧАННЯ

Адмысловай берасцейскай прэміяй «Пуд мёду» ўзнагароджаны Алесь Зайка, аўтар кнігі «Дым з коміна: Лірычныя запісы. Мініяцоры. Апавяданні» (Мінск: Логвінаў, 2011).

Прэмія гэтага года — юбілейная. Прайшло ўжо дзесяць гадоў, як, дзякуючы «крылатым спонсарам» Міколы Папекі, «падсалоджваецца» быццё берасцейскіх аўтараў.

Алесь Зайка нарадзіўся 12 жніўня 1948 года ў вёсцы Заполле Івацэвіцкага раёна. Закончыў філалагічны факультэт Брэсцкага педінстытута. Працаваў у роднай вёсцы настаўнікам. Цяпер загадвае школьным этнаграфічным музеем. Руплівы збірльнік фальклору, народнай лексікі, краязнаўца. Выдаў «Дыялектны слоўнік Косаўшчыны».

Без усялякага перабольшвання можна сказаць, што дэбютная кніга Алеся Зайкі выклікала вялікую цікавасць у прыхільнікаў роднага слова Берасцейшчыны.

Алесь Зайка глядзіць на свет вачыма паэта, можа і не ўсведамляючы таго.

*Ціхі свежы ранак.
Прачынаецца вёска.
І тут і там цягнецца з комінаў,
шукае дарогу да неба лёгкі дым.
Спрадвечная вясковая
малітва жыццю,
урачысты гімн яму —
дым з коміна.*

У аўтара адметны гумар. Гэта і добры, крыху блазнаваты смех. Гэта і горкі смех. Смех у Алеся Зайкі можа быць і колкім, здзеклівым.

Героям Алеся Зайкі ўласціва дасціпнасць. «Я таму праекціруюш-

Фота В. Бяляшкіна

«Салодкая» прэмія ад Міколы Папекі

чыку, што прыдумаў у нас будынку з пляскатым дахам, паставіў бы помнік з пляскатай галавой», — кажа брыгадзёр будаўнікоў («Помнік з пляскатай галавой»).

Атрымліваецца ў Алеся Зайкі некалькімі трапнымі радкамі «схапіць» характар чалавека. А гэта ўжо гаворыць калі не пра майстэрства, то пра пільную ўвагу да слова, да яго адценняў у кантэксце.

Кніга Алеся Зайкі пра харошых людзей, але пісьменнік далёкі ад таго, каб ідэалізаваць сваіх землякоў. Багацце душы герояў кнігі вельмі часта хаваецца пад наміткай знешняй бесклапотнасці. Дзядзька Міхась не мог назваць імянаў сваіх дванаццаці дзяцей. Людзі незасліва пасмейваліся, але дапамагалі, чым маглі. А гаспадар — нядаўні франтавік — не развітваўся са сваім трафейным гармонікам. Памёр раптоўна. Плакалі дзеці і жонка. А далей цытата, якая ўсё расставіла на свае месцы: «Мы любілі гуляць франтавымі ўзнагародамі бацькоў. Паверце: яго ўзнагарод хапала ўсім яго дзецям».

Чаму верыш аўтару, сумуеш і радуешся разам з яго героямі? Пісьменнік глядзіць на свет вёскай не звонку. Ён сам частка гэтай супольнасці людзей, якіх называюць косаўцамі. Гаворачы пра іх, ён гаворыць і пра сябе... Чытач не можа не адчуць шчырасць настаўніка-інтэлігента, беларуса, які, як толькі з'явілася магчымасць, пераклучыўся на тое, чым рыхтаваўся заняцца ўсё жыццё...

Хочацца спыніцца на невялічкім апавяданні «Паэт». Герой твора падвозіць на матацыкле юнака. Па дарозе высвятляецца, што хлопец любіць паззію. Пра многае гаворыць дыялог: «А сам спрабаваў пісаць? — Пішу... — Можа, пачытаеш што? — Прабачце, другім разам. Я яшчэ ніяк не магу пачуць словы, што гучаць ува мне...».

Радуецца душа за нашае будучае, калі чытаеш падобнае. І як добра, думаеш сабе, што ёсць яшчэ ў беларускім краі такія настаўнікі-патрыёты, як Алесь Фаміч Зайка!

Мікола СЯНКЕВІЧ

▶ ПАЛІЦА

ДЗЯВЯТЫ ТОМ
ЗБОРА ТВОРАЎ
ВАСІЛЯ БЫКАВА

Саюз беларускіх пісьменнікаў працягвае ўкладанне і выданне першага ў гісторыі Поўнага збора твораў народнага пісьменніка Беларусі Васіля Быкава.

Выйшаў з друку чарговы — 9 том, які змяшчае кінасцэнарыі «Третья ракета», «Альпійская баллада», «Западня» (сцэнарыі Л. Мартынюка, пры ўдзеле В. Быкава), «Двое в ночи», «Волчья стая», «Долгие версты войны», «Ушедшие в вечность (Обелиск)» (у саўтарстве з Р. Віктаравым), «Его батальон» (пры ўдзеле А. Карпава), «На Чорных лядах» (сцэнарыі В. Панамарова, пры ўдзеле В. Быкава). Творы падаюцца паводле храналагічнага прынцыпу на мове арыгіналаў: беларускай ці

рускай. У «Каментарых» да твораў падаюцца значныя варыянтныя тэксталагічныя разыходжанні.

Рэдактар 9 тома Поўнага збора твораў Васіля Быкава — Алесь Пашкевіч, укладанне і каментары — Сяргея Шапрана.

«ВЯНОК
БЕЛАРУСКІ»

Саюз беларускіх пісьменнікаў сумесна з выдавецтвам «Юніпак» распачынаюць новую літаратурную падсерыю «Вянок беларускі» бібліятэкі Саюза беларускіх пісьменнікаў «Кнігарня пісьменніка».

Мяркуецца, гэта будзе «выбраная з выбранага» найбольш знакамітых сучасных беларускіх пісьменнікаў, своеасабліва вiзiтоўка нацыянальных твораў і ўвогуле нашай культуры.

Адкрые серыю паэтычны зборнік народнага паэта Беларусі Рыгора Барадуліна.

Каб як мага больш аб'ектыўна адбраць 100 найлепшых яго твораў, якія ўвойдуць у зборнік, арганізатары звяртаюцца па дапамогу і да грамадскасці.

Будзем вельмі ўдзячныя, калі Вы цягам двух месяцаў дашлеце свой спіс дзесяці найлепшых, на Вашу думку, вершаў Рыгора Барадуліна на e-mail: vyapok.b@gmail.com.

Таксама чакаем Вашых прапаноў наконт аўтараў наступных кніг «Вянка беларускага».

▶ САЮЗ

У АБЛАСНЫХ АДДЗЯЛЕННЯХ

Адбыліся паседжанні Гомельскага, Брэсцкага і Гродненскага аддзяленняў ГА «Саюз беларускіх пісьменнікаў». Іх тэмамі сталі падвядзенне вынікаў працы аддзяленняў за мінулы год і абмеркаванне планаў дзейнасці на 2012-ы.

Пасля справаздачнага даклада старшыні Гомельскага аддзялення СБП Анатоля Бароўскага, сваё

бачанне перспектываў працы аддзялення выказалі Таіса Мельчанка, Генадзь Лапацін, Алесь Бардоўскі.

Паседжанне Брэсцкага аддзялення СБП пачалося з ушанавання пісьменніка Сяргея Фёдаравіча Цыплюка, які днямі адсвяткаваў сваё 75-годдзе. Віншавальны адрас на імя юбіляра зачытаў старшыня аддзялення Іван Мельнічук, а паэт і мастак Анатоль Валасюк падарыў імянінніку адну са сваіх карцін. Затым вялася шчырая і зацікаўленая размова аб справах аддзя-

лення на бліжэйшую будучыню: падрыхтоўку чарговага нумара альманаха «Жырандоля», удзел у сабраў аддзялення ў літаратурным жыцці Берасцейшчыны і творчым супрацоўніцтве з украінскімі пісьменнікамі.

На агульным паседжанні сабраліся і сябры Гродненскага аддзялення СБП. Удзел у працы ўзялі Юрка Голуб, Данута Бічэль, Аляксей Пяткевіч, Сяргей Астраўцоў, Юры Гумянюк, Віктар Сазонаў, Мікола Мельнікаў і іншыя пісьменнікі.

Кіраўніцтва Саюза беларускіх пісьменнікаў на ўсіх трох сустрэчах прадстаўляў намеснік старшыні Эдуард Акулін.

Прэс-служба СБП

▶ САЛІДАРНАСЦЬ

ЛІТАРАТУРНАЯ СТЫПЕНДЫЯ

Цэнтральнаеўрапейская ініцыятыва і Саюз славенскіх пісьменнікаў абвешчаюць прыём заявак на стыпендыю для маладых аўтараў на 2012 год.

Апроч стыпендыі ў памеры 5000 эўра пісьменнік, абраны міжнародным камітэтам, атрымае магчы-

масць трохмесячнага пражывання ў любой з краін-сябровак Цэнтральнаеўрапейскай ініцыятывы.

Заяўкі могуць падаваць аўтары, якія нарадзіліся пасля 1977 года, з наступных краін: Албанія, Беларусь, Боснія і Герцагавіна, Харватыя, Македонія, Малдова, Чарнагорыя, Сербія і Украіна.

Апошні тэрмін падачы заявак — 1 траўня 2012 года. Заяўкі мусяць быць атрыманымі звычайнай

поштай у запячатаным канверце. Камітэт разгледзіць заяўкі, адасланыя не пазней за 1 траўня 2012 года (па паштовым штэмпелі) на наступны адрас:

Slovene Writers' Association
(Writer In Residence)
Tomšičeva 12
SI-1000 Ljubljana
Slovenia

З умовамі стыпендыі можна азнаёміцца ў Інтэрнэце. Пытанні можна дасылаць па электроннай пошце: maja.kavzar@vilenica.si

▶ ВЕРШЫ

СЛОЎ ЗЯБКІХ ВЫРАЙ

Рыгор БАРАДУПІН

Грэца кпінамі
Ноч вераб'іная...

***

Мякка і на баране
Спіцца ў роднай старане.
І ў аўчыне
Зябка на чужыне...

***

Радасць у крумкача
З чужога пляча.
А ў салаўя —
Свая...

***

Нараджаецца
З галоднага мікроба
Прага ўлады —
Невылечная хвароба...

***

Мае жарсць
Менталітэт дзявочы.
Хоць рашучая, як немаўля.
Просіць,
Каб заплюшчыў сорам вочы.
Жарсць баіцца сораму
Пасля...

Лепей

Мудрасць —
Абачлівая мадам,
Клапатлівая маладзіца.
Мудрасць
Раіць не спаць гадам,
І пастарэць не баіцца.Павярнушыся
Да міту спіной,
Мудрасці лепей
Не быць адной...

Плач

Хоць стае
І ўвагі, і харчоў,
Плачуць
Перапуджаныя вершы,
Што сажнецца
Палец дваццаць першы,
І тады не стане чытачоў...

***

А часам загарыцца мне
Далічваць дні свае ў чаўне,
Як некалі Ду Фу ў Кітаі.
З наветам быў на ты Сусвет.
Хоць у Вушачы ёсць сусед,
Які паззію чытае;Змялела ціхая рака,
І трызняць ценом рыбака,
Пра нераст хвалі шэпчуць
итосыці.
Рассохла човен пад страхой,
Што стала, як і ён, трухой.
Іржа даўно даела восьці.Расстаўся мой настрой з вясной.
Па-над Вушачай стараной
Слоў зябкіх вырай пралятае.
І я, як на пяску шчупак,
Адчуць хачу ў адчай смак,
Як у журбе Ду Фу ў Кітаі...

Акраўдзяка

Мрояі маладых правідны дым
Адцяняе боскі профіль храма.
Моліцца нябёсам пілігрим,
А над ім святая зорка Мама...

Фота С. Шапрана

10 чэрвеня

Бацькаў вяз
І маміны яблыні —
Зялёная сям'я сустракае.
Хата
Немым позіткам папракае.
Адтае паціху
Душа азяблая...

***

Хто сказаў,
што ў гэтым жыцці
Толькі раз мы былі маладымі?
Су Дун-поЗапытайся апоўначы ў соў,
І адкажа на золку здзіўленне —
Маладыя мы столькі разоў,
Колькі выраяў
Сподзеў сустрагне.
Колькі мы
Прывітаем сцяжын,
Што вядуць адусюль
Дадому.
Не даверыць сакрэт нікому
Старасць,
Як саладзіць палын...

***

Багата
Ў мінулым стагоддзі было —
Падлётак сподзеў,
Бацька і маці.
Ды выпала
Застудзіцца гармаце,

Ажарабілася хмара...

***

Воз вёз лёс.
Хвядос нёс нос.
На носе сядзела муха.
Завіруха кіпела глуха.
Рэха вясла войкала.
Усё азіралася вокала...

Усмешка

Нехта шэпча мне:
А ты не пазяхай
І з самім сабой
Не дужа-ткі хітры.
Да пары
Ў тваёй нязгубленай
За пазухай
Прыдрамалі
Два гарматныя ядры...

***

Рэха пачаў туман спавіваць.
Прыдрамаць
Збіраецца ліха.
Вучыцца калыханку спяваць
Незамужняя салаўіха...

Расплумачыла...

Запытаўся ў Жучкі Рэкс,
Што гэта такое сэкс?
Адказала Рэксу Жучка —
Тое самае,
Што злучка...

***

Цішыня нямая
Не любіць крыку.
Слова ічасце не мае
Множнага ліку.

***

Ні думкаю, ні вачыма
Дагнаць жыццё немагчыма...

***

Мамы няма —
І я застаўся адзін,
Як час...

***

Святло палудне усмешкай.
А чым вярчае змрок?

***

Каго спытаць,
Як паспытаць
Агонь?

І усё

З аблачынкай дыму сплыло...

***

Дзе па маіх гадах
Жаўранак светла плача —
Там Вушача...

Ва ўсе вякі

З нажабраванай мукі
Даўкія праснакі...

***

Гром падковы куе —

▶ САКАВІЦКІЯ ЮБІЛЯРЫ

У наступным месяцы чакаюць сваіх юбіляў сябры Саюза
беларускіх пісьменнікаў:01.03.1947 — Міхаіл Пятровіч
Кацюшэнка
02.03.1942 — Віктар Іванавіч
Лужкоўскі
08.03.1962 — Славамір
Генрыхавіч Адамовіч
09.03.1927 — Пётр Сцяпанавіч
Лісіцын
24.03.1957 — Юрый Баена
26.03.1942 — Іван Сяргеевіч Арабейка
31.03.1952 — Алег Гаўрылавіч Мінкін

Жадаем усім моцы, натхнення і дабрабыту!

Чатыры

Стол чатырохногі
Мяне трывае.
Чатырохногі зэдлік
Мяне трымае.
Лінія лёсу крывая
Затрымацца часу не мае.
У чатыры сцяны закуты
Гадую пакуты...

Ля хутарышча

Трымаюць неба валатоўкі —
Магілы волатаў.
Сюды
Мой першы плач
Да Верасоўкі
Вялі шпачыныя сляды.Ля хутара
Жыла крыніца.
Імізю валун.
Імжэў спакой.
Куды пайшлі?
Мне зрэдку спіцца
Дазволіў ім
Лясны настрой.Хмялюся весняй гаманой
Ў забытай радасці ў гасцях.
Крыляе бусел нада мною
Як бел-чырвона-белы сцяг...

***

А двор травой зарастае.
Сушэй расе,
Глушэй пчале.
І сцежка,
Быццам складка тая
Ў малітвы ціхай на чале.Баюся спадабацца скрусе.
І нада мною
Страх як птах.
Каго спытаць,
А ці вярнуся
Пад бацькаў вяз,
Пад сонны дах?Дый не дачуюся адказа
Ад распагоджанага дня...Пажоўклы ліст
Спадае з вяза —
Мая апошняя радня.

***

Камяні,
Якія ляжалі
На душах
Бацькоў, землякоў, суседзяў,
Родных і ў радасці, і ў бядзе,
Не заблукалі нідзе, —
Вуліцай Каменскай сталі.
На Камена брукаванка вядзе.
Вуліца малалецтва
У старасць цячэ,
Прысягаючы даўніне.... мой камень
На душы ў мяне...

***

Вечнасць і вышыня.
Свечка і даланя...

***

Заікаецца навалніца.
Страх
Самога сябе баіцца.

ЮБІЛЕЙ

12 (4)

▶ АСОБА

МІХАСЬ СТРАЛЬЦОЎ — ПІСЬМЕННІК ПЕРШАРАДНЫ

На пытанні карэспандэнта адноўленага сайта газеты «Наш Магілёў» Ігара БАРЫСАВА адказвае гісторык літаратуры Анатоль СІДАРЭВІЧ.

— Саюз беларускіх пісьменнікаў абвясціў творчы конкурс маладых літаратараў, прысвечаны круглым датам з дня нараджэння Паўлюка Багрыма (200 гадоў), Янкі Купалы і Якуба Коласа (130), Алеся Гаруна і Цішкі Гартнага (125), Максіма Танка (100), Янкі Брыля (95) і Міхася Стральцова (75). У гэтым пераліку мяне цікавіць адно імя — Міхася Стральцова, бо ён нарадзіўся ў Магілёўскай вобласці, а 14 лютага — ягоны юбілей.

— Някепска было б, калі б у гонар 75-годдзя Міхася Стральцова ў Магілёўскай вобласці абвясцілі свой творчы конкурс маладых паэтаў і празаікаў. Як я разумею, ваша абласное і гарадское начальства нават не падарвае пра гэтую дату. Я чуў, што сёлета ў Магілёве шэраг вуліц назвалі ці то хочуць назваць у гонар друга- і трэціградных пісьменнікаў-землякоў, але дагэтуль няма вуліцы Максіма Гарэцкага і Міхася Стральцова. А дырэктар Магілёўскай гарадской цэнтралізаваанай бібліятэчнай сістэмы ў сваёй гутарцы з карэспандэнтам «Звязды» (№ 4 за 10 студзеня) назвала толькі двух сёлетніх

ДАВЕДКА:

Міхась Лявонавіч СТРАЛЬЦОЎ — празаік, паэт, эсэіст. Нарадзіўся 14 лютага 1937 года ў вёсцы Сычын Слаўгарадскага раёна Магілёўскай вобласці. Скончыў аддзяленне журналістыкі філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Працаваў у рэдакцыях газеты «Літаратура і мастацтва», часопісаў «Полымя», «Маладосць» і «Нёман».

Дэбютаваў вершамі ў 1952 годзе. Першая кніга апавяданняў М. Стральцова «Блакiтны вецер» выйшла ў 1962 годзе. Праз чатыры гады свет убачыў зборнік яго «малой прозы» «Сена на асфальце». Заглавак аднайменнага апавядання, змешчанага ў кнізе, стаў уживацца ў літаратурнай крытыцы і публіцыстыцы для азначэння так званага прамежкавага чалавека — чалавека, які яшчэ не парваў сувязяў з вёскай, аднак і не ўцягнуўся цалкам у гарадское жыццё. М. Стральцоў — аўтар апавесці «Адзін лапаць, адзін чунь» (1970). У 1973 годзе напісаў апавяданне «Смаленне вепрука», якое адразу ж увайшло ў залаты фонд беларускай навілістыкі. Гэта быў апошні празаічны твор пісьменніка...

Паступова М. Стральцоў вяртаўся да паэзіі і атрымаў прызнанне як паэт. У 1973 годзе ён выдаў зборнік вершаў «Ядлоўцавы куст». Наступны арыгінальны зборнік — «Цень ад вясла» — выйшаў праз шэсць гадоў. Апошняя кніга вершаў — «Мой свеце ясны» — убачыла свет у 1986 годзе.

М. Стральцоў засведчыў сябе і як тонкі знаўца беларускай і расійскай літаратур. У свет выйшлі тры зборнікі яго літаратурнаўчых працаў: «Жыццё ў слове» (1965), «У полі зроку» (1976) і «Пячатка майстра» (1986). Ягоня эсэ, у якіх аналітыка спалучаецца з мастацкай прозай, актуальныя і сёння.

Памёр пісьменнік 23 жніўня 1987 года. Пахаваны на Чыжоўскіх могілках у Мінску. Пасмяротна за зборнік вершаў «Мой свеце ясны» Міхасю Стральцову была прысуджана Дзяржаўная прэмія імя Янкі Купалы.

юбіляраў: Янку Купалу і Якуба Коласа...

— На жаль. Чым, на Вашу думку, Міхась Стральцоў адметны як пісьменнік?

— Калі браць і агульнабеларускі, і рэгіянальны магілёўскі маштаб, Міхась Лявонавіч Стральцоў, які нарадзіўся ў Слаўгарадскім раёне, — асоба з першага шэрагу. Калі, скажам, вашыя землякі Аркадзь Куля-

шоў, Аляксей Пысін, Масей Сяднёў, Аляксей Русецкі, Анатоль Сербантовіч, Алесь Пісьмянкоў — у першую чаргу выдатныя і добрыя паэты, Іван Чыгрынаў, Віктар Карамазай і Анатоль Кудравец — класныя празаікі, навілісты, дык Міхась Стральцоў — выдатны і празаік, і паэт, і літаратурны крытык, эсэіст.

— Вы кажаце, што Міхась Стральцоў — пісьменнік з першага шэрагу. Але чаму ягонае імя «не гучыць»?

— Можна адказаць пытаннем на пытанне? А чаму ў Расіі не гучаць імёны такіх выдатных паэтаў, як Яўгеній Баратынскі, Фёдар Цютчаў, Афанасій Фет, Апаалон Майкаў, Канстанцін Случэўскі, Інакэнцій Анненскі? Здаецца, і ў школе ім не надаюць ніякай увагі, і ў ВНУ не надта... Разумеецца, ёсць першакласныя паэты і празаікі, калі так можна сказаць, для гурманаў. Такія выдатныя паэты і празаікі «не для ўсіх» ёсць у кожнай літаратуры.

— Пісьменнікі для чытацкай эліты?

— Можна сказаць і так. Я наўмысна назваў шэраг выдатных расійскіх паэтаў, бо іх чытаў, любіў і пры нагодзе цытаваў Міхась Стральцоў. Пра іх яшчэ кажуць, што яны вызнавалі мастацтва для мастацтва, былі песнярамі чыстай красы.

— Як наш Максім Багдановіч?

— Максім Багдановіч — яшчэ адзін улюбёны паэт Міхася Стральцова, хоць заўважу, што паэзіі Багдановіча не былі чужыя грамадзянскія і нават сацыяльныя матывы. Дык вось, свайму ўлюбёнаму паэту Міхась Лявонавіч прысвяціў, не пабаюся сказаць, класічнае эсэ «Загадка Багдановіча». Яно чытаецца і праз сорок чатыры гады пасля першапублікацыі. Яно, я ўпэўнены, будзе чытацца і пазней. У гэтым эсэ я бачу рэдкае

спалучэнне таленту аналітыка і таленту празаіка.

Мабыць, гэтак жа, як Максіма Багдановіча, Міхась Стральцоў любіў другога Максіма — Гарэцкага. Калі я называў класных празаікаў з Магілёўшчыны, дык наўмысна змаўчаў пра Гарэцкага, бо Гарэцкі — постаць выключная, бясспрэчны класік прозы і літаратурнаўчства. Свайму ўлюбёнаму празаіку Міхась Стральцоў прысвяціў бліскучае эсэ «Чалавек з Малой Багацькаўкі». Апублікаванае трыццаць сем гадоў таму, яно чытаецца як напісанае ўчора. Чытаецца і эсэ «Спадчынасць», напісанае да 90-х угодкаў Гарэцкага. (Не магу не пахваліцца, што напісана яно па маёй просьбе. Праўда, адной маёй просьбы было малавата. Патрэбнае было жаданне самога Міхася Лявонавіча яшчэ раз сказаць слова пра Максіма Гарэцкага.)

— Максім Багдановіч, Максім Гарэцкі, названыя вамі расійскія паэты... Іх можна лічыць настаўнікамі Міхася Стральцова?

— Дадайце да таго спісу навіліста Льва Талстога і абавяз-

кова Івана Буніна, у асобе якога спалучаўся высокі талент паэта і празаіка.

— Вы хацелі б параўнаць талент Буніна і талент Стральцова?

— Кажуць, што кожнае параўнанне кульгае. Таму адкажу так: Стральцоў і Бунін — таленты роднасныя. Ёсць такое паняцце — «бунінскі слога». У Міхася Стральцова таксама свой стыль, высокая культура слова, увага да мастацкай дэталі. Але не забывайма: Бунін — гэта расійскі пісьменнік, Стральцоў — беларускі, Бунін жыў у адну эпоху, Стральцоў — у іншую. Можна казаць аб блізкасці іх эстэтычных прынцыпаў, поглядаў на літаратуру.

Я мог бы многа сказаць вам пра навілістыку Міхася Стральцова, але тут абмяжуюся толькі канстатацыйным фактам: Стральцоў — аўтар апавядання «Смаленне вепрука». Гэтае апавяданне — вянец ягонай творчасці як навіліста. Некаторыя лічаць яго апавяданнем-загадкай. І, здаецца, ніхто не аспрэчыць, што гэтае апавяданне класічнае, анталагічнае і хрэстаматыйнае.

— Паняцце «бунінскі слога» датычыць толькі прозы, ці і паэзіі таксама?

— Думаю, што і паэзіі. Іван Бунін пазбягаў метафорыкі. Міхась Стральцоў — таксама паэт празрысты. Скажаў бы так: як празрыстае асенняе паветра. Але гэта вобразнае параўнанне. Лепш было б адзначыць тое, што ў Міхася Стральцова няма «правальных» вершаў. Мусіць, трэба сказаць, што ў яго няма анталагічных і хрэстаматыічных вершаў. І калі складаць зборнік яго паэзіі, дык практычна ўсё апублікаванае ім надаецца для друку і пяпер.

— Наконт друку. Міхася Стральцова выдаюць дастаткова?

— Якраз наадварот. Пасля 1987 года (год смерці пісьменніка) выйшла толькі дзве яго кнігі. Адна — у серыі «Беларуская проза ХХ стагоддзя». Аматыры паэзіі спадзяваліся, што выйдзе том і ў серыі «Беларуская паэзія ХХ стагоддзя», але так і не дакачаліся яго. Гэта быў бы двухтомнік твораў пісьменніка, бо ў 1987 годзе, калі Міхасю Стральцову спаўнялася пяцьдзесят, ЦК КПБ не дазволіў выдаць двухтомнік.

— Чаму?

— Махліва, таму, што Міхась Лявонавіч не пісаў пра Леніна, партыю, камсамол, будоўлі камунізму. Я не памятаю, каб мы калі-небудзь размаўлялі з ім пра палітыку. Ён быў, па-мойму, апалітычны і як чалавек, і як пісьменнік. Дзяржаўнай прэміяй яго, як і Уладзіміра Караткевіча, уганаравалі пасмяротна. Бо ўжо было брыдка не ўганароваць.

— Значыць, да 75-годдзя Міхася Стральцова яго творы перавыдадзены не будуць?

— Што тычыцца дзяржаўных выдавецтваў, дык я папросту не ведаю іх планаў на гэты год. А вось у адным прыватным выдавецтве чакаецца даўно спадзяваны двухтомнік твораў Міхася Стральцова...

— Трэба думаць, што і на Магілёўшчыне адзначаць юбілей пісьменніка. Будзем мець на ўвазе і тое, што 23 жніўня споўніцца 25 гадоў з дня, калі Міхась Стральцоў пайшоў у вечнасць... Дзякуй за гутарку.

▶ ПРЫСВЯЧЭННЕ

МАЗЫР-1982

Леанід ГАЛУБОВІЧ

НАЧАЛЬНИКУ АДЗЕЛА
УНУТРАНЫХ СПРАЎ ВЫКАНКОМА
ФРУНЗЕНСКАГА РАЁННАГА САВЕТА
НАРОДНЫХ ДЭПУТАТАЎ г. МІНСКА
тав. ІЗОТAVУ В.С.
На В/пісьмо № МГ/5-С-124
ад 16 чэрвеня 1978 г.

Сакратарыят Саюза пісьменнікаў БССР разгледзеў заяву жонкі пісьменніка Міхася Стральцова і пісьмо Аддзела ўнутраных спраў выканкома Фрунзенскага райсавета народных дэпутатаў адносна паводзін пісьменніка Міхася Стральцова і прыняў пастанову, якой абавязаў галоўнага ўрача паліклінікі СП БССР т.ЛАДУЦЕНКУ М.Д. гаспіталізаваць Міхася Стральцова для лячэння яго ад алкагалізму.

Сакратар Праўлення СП БССР
Б. Сачанка

Пляч ЛПП* мялі ўвесь час
апоўкі гнобныя, як ззкі...
Стральцоў ім спачуваў штора
з-за шэрых штор бібліятэкі.

«Воениздата» каленкор
ужо ў вачах яго траіўся:
там і парторг і пракурор
за кожнай вокладкай таіўся...

Людзей другога тыпажа
сустрэць таксама вытадала,
калі няўзнак са стэлажа
пластом вывальваўся Купала...

А больш за ўсё дзівіў Хаям,
што з азіятычны прынаднай,
цвярозасці мазырскі храм
абвіў лязою вінаграднай.

Здаралася і на авось
замест закладкі ў томе Цвейга
знайсці зачытанай наскрозь
наклейку з клецака
«Партвейна».

Тут не трымала ні на міг
яго нішто на свеце ясным,
апроч закратаваных кніг
ды іхніх чытачоў няшчасных.

Таму, пакінуўшы Мазыр,
а разам з ім віно і крозы,
навесіў ён свой літмундзір
на сук чыжоўскае бярозы.

І там у прахалодны цень
і сам ён лёг — і Пекла сніцца...
«Цень-цень, сніцца,
добры дзень!»**
Дазволь расы зямной напіцца...

* ЛПП — лячэбна-працоўны пра-
філакторый.

** Радок з верша Міхася Стральцова.

13 (5)

ПРОЗА

▶ НАВЭЛА

ПАДАРУНАК ЗДАЛЁК

Юры НЕСЦЯРЭНКА

Цяжкі пакунак з прадуктамі замінаў руху, і чалавек сталага ўзросту спыніўся, каб адпачыць. Сяргей Васільевіч накіроўваўся дадому, дзе ён, былы кіраўнік аднаго з прадпрыемстваў горада, а цяпер пенсіянер са стажам, дажываў адведзены яму час у адзіноце. Жонка памерла ад цяжкай хваробы. Адзіная дачка даўно з'ехала на пастаяннае месца жыхарства за мяжу, калі выйшла замуж за нябеднага замежніка. Па чутках, яе адносіны з бацькам і раней былі не дужа добрыя. А пасля таго, як яна «звязалася з гэтым фрышам» (магчыма, самы бяскрыўдны эпітэт, якім бацька абазначыў з'яўленне зяця), кажуць, што і ўвогуле адбыўся скандал. Ускосна гэта маглі пацвердзіць работнікі мясавага аддзялення сувязі, якія дакладна ведалі аб наяўнасці не частых, але рэгулярных паштовак «з таго боку» і жорсткім іх ігнараванні.

Не глядзячы, а можа быць, нават, і дзякуючы такому доўгаму адступленню, вось-вось павінен быў паказацца паварот у маленькі завулачак прыватнага сектару. У самай глыбі яго, пасярод шыкоўнага сада, асабліва прыгожага ў другой палове лета, размяшчаўся досыць вялікі і прасторны дом. І вось, пару крокаў не дайшоўшы да свайго паварота, Сяргей Васільевіч са здзіўленнем спыніўся, калі пачуў гук моцнага рухавіка. Завярнуў за вугал — і ўвогуле разгубіўся ад віду замежнага трэйлера, што стаяў каля яго брамы. Аграмадная машына, быццам дачакалася з'яўлення гаспадара — узравела рухавіком і рушыла Сяргею Васільевічу насустрэчу. Было чаму здзівіцца: калісьці службовая «Волга» не без цяжкасцяў трапляла ў вузкую прастору паміж агароджамі. А вось, аказваецца, што і такая змагла заехаць... Стары падаўся назад, таму што адлегласці паміж бартамі трэйлера і плотам як злева, так і справа амаль што не было. Кіроўца сядзеў у высокай кабіне, нібыта недзе на другім паверсе, і засяроджана ўглядаўся ў лостэркі задняга відку. Доўгае цела аўтафургона вельмі павольна выпаўзала з вулачкі, павярнулася да яго нязвыклымі нумарнымі знакамі і пачало няспешна аддаляцца.

Стары расхваляваўся. Ён хутка накіраваўся да хаты. Насустрэч яму з вяснічак выйшаў незнаёмы мужчына сярэдніх гадоў:

— О! Вы, напэўна, Сяргей Васільевіч! — прыгожа ўсміхаючыся, сказаў ён з ледзь заўважным акцэнтам.

— Так. А што тут без мяне адбываецца?! — амаль што закрычаў гаспадар.

— Вы не хвалойцеся, калі ласка. Мы прывезлі Вам падарунак, ад вельмі блізкіх Вам людзей, які Вы, здаецца, павінны былі чакаць! Я зарад патлумачу...

— Нічога я не чакаў!

— Зрэшты... — тон голасу стаў ветліва-халодным, — мая справа — выканаць сваю працу. Вось тут канверт з лістом і падрабязнымі інструкцыямі...

— Якія інструкцыі?! — працягваў абурэцца стары.

— Там усё напісана. Усяго добрага, да пабачэння.

Незнаёмец хутка накіраваўся да трэйлера. Лягнула дзверца, рухавік набраў абароты — і ў хуткім часе цішыня апанавала наваколле...

Любы збой ва ўласным распарадку сталаму чалавеку даецца нялёгка. А тут такое! Дрогкімі рукамі разарваў канверт і выцягнуў ліст.

«Нарэшце маю магчымасць перадаць табе тое, што ты, можа быць, сам не ведаючы, шмат гадоў чакаеш. Яго завуць Хатхі...».

Хрумстанне і гучнае шорганне пачулася за спіной — збоку агарода. Сяргей Васільевіч павярнуўся і застыў, адкрыўшы рот. Перад ім узвышаўся сілуэт аграмаднага слана!

Сяргей Васільевіч нейкі час прастаяў нерухома, потым аспярожна паварушыў рукой. Слон ляніва працягваў жаваць і не звяртаў на яго ўвагі. Сяргей Васільевіч аспярожна рушыў да вугла хаты. Слон толькі зрэдку патрасаў неверагодных памераў вушамі. Стары прыхіліўся да сцяны і аддыхаўся. «Здаецца, я разумею, аб якім падарунку ідзе гаворка... Толькі без панікі».

Грунтоўна патаптаўшы бульбу, слон аблюбаваў доўгі ўчастак з капустаў. Паспрабаваў і моркву. Да канца дня Сяргей Васільевіч нават навучыўся пераганяць жывёліну з месца на месца. Выратавальная ідэя мільганула ў галаве атрымальніка незвычайнага падарунка, і ён паспрабаваў выгнаць свой гіганцкі набытак у вулачку. Але слон спыніўся каля яблыні, што расла на пачатку агарода, зацікавіўся яе пладамі і больш не зрушыў ні на метр. За гэтым заняткам і засталі дзве несуразмерныя фігуры прыцемкі, што хутка згусціліся вакол.

За кухонным сталом, пад нізкай лямпай, што святліла жоўтым святлом, у невясёлым роздуме гаспадар узгадваў падзеі дня. Нечакана магучы глухі стук скалануў сцены хаты. «Спаць заваліўся напэўна... Заўтра зраніцы паспрабую пайсці ў камунгас... Ці куды тут лепей звяртацца?»

Ён узяў у рукі канверт і выцягнуў ліст, які не дачытаў днём: «Памятаеш, табе гэтая ідэя прыйшла першы раз, калі мне было восем гадоў...». Восем гадоў? Што яна можа памятаць пра той час?! Раптам чамусьці ўзгадаліся стосы малюнкаў. З кожным днём іх рабілася ўсё больш і больш. Потым слёзы, плач, дзіцячая крыўда і пагрозы. Аднак пазіцыя «галавы» сямейства — адзіная правільная і непахісная: «Ні ў якую мастацкую школу ты не пойдзеш! Паперу можаць і так псаваць, нечага губляць час на пустое. У спецыялізаваны клас замежнай мовы яшчэ куды не ішло, а глупства сваё выкінь з галавы, найшла занятка — карцінкі малываць...».

Дзяўчынка залівалася слезамі: — Вось вырасту, а ты будзеш стары, і папросіш падарыць што-небудзь...

— Так, так! Папрашу, каб ты падарыла мне слана! — з'едліва здзекваўся бацька. Яму раптам стала вельмі смешна ад уласнага жарту. Нават настрой палепшыўся, і дзіцячы плач ужо не раздражняў. — Добра. Размова скончана...

Сяргей Васільевіч прагнуўся каля шасці. Адчуваў сябе не вельмі хораша: доўга не мог заснуць. Адчыніў дзверы на кухню, зірнуў у вакно: з сада зазірала ў хату і пляскала гіганцкімі вушамі вялізная галава. «Згінь, нячыцік!» — сіпла вымавіў уладальнік падарунка...

Маладой дзяўчыне ў дыспетчарскай камунгаса Сяргей Васільевіч не стаў нічога тлумачыць. «Да дырэктара зараз не варта ісці...» — падумаў стары і накіраваўся да двары з надпісам «Галоўны інжынер». Гаспадар кабінета размаўляў па тэлефоне і рукой паказаў наведвальніку, куды прысесці. Скончыў размову, павітаўся, спытаўся пра мэту візіта.

— Разумеецца, праблема такая... — Сяргей Васільевіч зрабіў паўзу, — па нейкай недарочнасці да мяне ў агарод трапіў слон.

— У сэнсе... — перапытаў галоўны інжынер.

— Я зараз паспрабую ўсё патлумачыць, — спешна пачаў «дзіўны стары», як падумаў пра яго суразмоўца.

Сяргей Васільевіч пераказаў гісторыю з «фурай».

— Пачакайце, пачакайце, — азадачаны кіраўнік імкнуўся адшукаць логіку ў словах старога, — і што, яны выгрузілі Вам гэтага слана на агарод і з'ехалі?

— Менавіта так! — зрадаваўся Сяргей Васільевіч зацікаўленасці свайго суразмоўцы.

«Некалькі месяцаў таму прыходзіў спецыяліст па пад'ёме царквы з дна возера... Таго ўдалося закадзіраваць. Яшчэ аднаго з тыдзень таму забралі адразу адсюль у псіхіятрычную клініку. Патрабаваў дастаць дзядзю, які патануў у танку пасярод балота ў вайну. Шалёны быў, будаўнічая брыгада ледзь скруціла, а па гэтым, бачыш ты, і не сказаць: выглядае, здаецца, нармальна...»

— Ваша прозвішча, імя, імя па бацьку. Дакладны адрас...

У той дзень старому давалося пабываць у розных установах: у ветлячэбніцы, санэпідэманстанцыі, у аддзеле экалогіі райвыканкама, у лягасе. Ён вельмі стаміўся ад бясконца аповедаў пра гэтага «праклятага слана», ад рэакцыі тых, хто яго слухаў: спачатку яго прынімалі за вар'ята, потым шкадавалі, абяцалі дапамагчы, а за спінай смяліся...

Увечары Сяргей Васільевіч ехаў дадому і таемна спадзяваўся, што за час яго адсутнасці з ІМ магло што-небудзь здарыцца, Пярун забяры гэтага Хатхі... Але, калі зайшоў на двор, зразумеў — усё засталася па-ранейшаму. Гаспадар здалёк кінуў тужлівы позірк туды, дзе яшчэ ўчора расла капуста, і няспешна пацягнуўся дадому.

На кухні наліў сабе кілішак каньяку. На вочы зноў трапіў ліст з канверта, які так і валяўся на стале. Разгарнуў пакамечаную паперу, націснуў акулары — і адразу ж напароўся на фразу: «...табе вельмі спадабаўся твой новы жарт, і ты стаў карыстацца ім увесь час. Больш за ўсё я ненавідзела цябе ў тых хвіліны, калі ты «вастрыў» наконт слана...».

...Ёй было гадоў дванаццаць-трынаццаць, яна прасіла купіць гітару, звычайную танную акустычную гітару. Але ў святле ідэалагічных райкамаўскіх рэкамендацый аб «прашчванні расткоў сапраўднай пралетарскай культуры ў сучаснай моладзі» ён не мог дапусціць, каб яго адзіная дачка «сыйшла ў падваротні». Не глядзячы на ўсе забароны, дачка сама знайшла недзе старэнькую шасціструнку і старанна вывучала на ёй акорды. Ён употай лаяў сябе за тое, што «прагледзеў» такі важны выхавальны момант і ўвесь час наладжваў сцэны, напіраючы на тое, каб дачка больш не вярталася да гэтага «агіднага брынькання»...

Аднойчы, калі бацька знаходзіўся ў добрым настроі, дачка паспрабавала завесці размову аб электрагітары. Здаецца, перад сваім шаснаццацігоддзем... Пасля скандалу, які адбыўся пасля гэтай размовы, яна сыйшла з дому. Вярталася і знікала яшчэ шмат разоў...

Яна паступіла на адзін з гуманітарных факультэтаў сталічнага ўніверсітэта. Ён палічыў, што — насуперак бацьку. І аніяк не суаднесіў паступленне ва ўніверсітэт з захапленнем дачкі стварэннем тэкстаў і напісаннем песен. Хача і ведаў аб яе стасунках з «патлатымі» музыкантамі, а таксама пра тое, што яна, нібыта, спявае ў нейкай «камандзе» (і не ведаў аб шалёнай папулярнасці яе каманды ў сталіцы, ды пра тое, што ў іншых гарадах яе запісы перапісваліся з касеты на касету, як сапраўдныя рарытэты). Неўзабаве з ім «у неафіцыйных абставінах» сустраўся чалавек з вядомага камітэта і давяршыцельна, па-свойску,

параіў прыняць захады ў адносінах да дачкі. Але бацька занадта доўга думаў — дачку адлічылі з універсітэта. Пасля чаго яна ўвогуле надоўга знікла (але ж да хворай маці рэгулярна тэлефанавала, прыязджала да яе ў бальніцу, а калі-небудзь і на хвіліначку дадому). На той час бацька выйшаў на пенсію. Але працягваў займаць пасаду... Памерла маці. На пахаванні побач з дачкой увесь час быў нейкі нямецкі прадзюсар. З бацькам размовы не атрымалася. У хуткім часе дачка з'ехала ў Нямеччыну, дзе досыць паспяхова для эмігранткі працягвала займацца музыкай і запісвала альбомы на ангельскай і нямецкай мовах...

Тым часам чуткі пра слана, які жыве ў старога на агародзе, разнесліся па ўсім раёне. Быццам выпадкова ў двор да Сяргея Васільевіча спрабавалі зазірнуць зусім незнаёмыя людзі. А што кажаць пра дзяцей? Яны акупавалі ўсю бліжэйшую тэрыторыю і з самага ранку не давалі спакою гаспадару. Сяргей Васільевіч намагаўся іх ганяць, але дзейнічала гэта не надта эфектыўна. Нечакана на падмогу змучанаму старому прыйшла яго сталая суседка Клаўдзія Пятроўна:

— Васіліч! І трэба табе ваяваць з гэтай ардой? Грошы з іх трэба браць, і ўсё будзе нармальна!

Стары толькі адмахнуўся: — Пра што ты гаворыш, Пятроўна! Яшчэ не хапала мне толькі цыркман заняцца...

Але Пятроўна сама наладзіла справу і стала браць з хлапцоў сімвалічную плату за ўваход. Да вялікага задавальнення дзяцей, слон, як аказалася, умеў станавіцца на адно калена, і хлапчукі з лёгкасцю ўзбіраліся яму на спіну. Увечары Пятроўна зайшла на кухню, дзе сядзеў яе вельмі сумны сусед, і высыпала на стол ладную суму дробнымі купюрамі.

— Прыбрацца тут трэба было б...

— Аглядзелася жанчына вакол.

— Ды, гары яны ўсё гарам... — прабурчэў стары.

— Не сумуй, Васіліч, я табе дапамагу!..

Развязка ў гэтай гісторыі — таксама нечаканая. Аднойчы ранаіцай слон перастаў есці і праляжаў цэлы дзень. Пятроўна не падпускала да яго нікога з дзяцей. Наступным днём слон таксама не падняўся: ляжаў і цяжка дыхаў. А ночку памёр...

Пятроўна увесь час дапамагала гаспадару наводзіць парадак у двары і ў хаце. Дайшоўшы ўвечары да ўборкі на кухні, яна выпадкова вымела скамечаны канверт. Ад вялікай цікавасці напачатку не свае акулары і прачытала: «...Для мяне арганізавалі гастролі ў Варшаве, Вільні, Кіеве і Менску. Я папрасіла менэджэраў вылучыць час на паездку да бацькі. Я паслала табе тры лісты, але ты не адказаў. Я вельмі разлаваляся! У Менску, у запарку, я выкупіла старога слана. Зрабіць гэта было вельмі проста: былыя гаспадары ледзь звадзілі канцы з канцамі і з задавальненнем пазбавіліся ад аднаго з сур'ёзных пунктаў сваіх расходаў. Я дасылаю яго табе ў гонар твайгоў таўстаскурасці... Але ж як бы там ні было, ведай: я ніколі не забываюся пра цябе і, напэўна, вельмі цябе люблю. Твая дачка Алена».

Пятроўна паціснула плячымі, пакуціла паперу ў руках і кінула ў сметніцу...

Друкуецца ў рэдакцыйным скарочце

▶ ВЕРШЫ

ДАБРАВЕСТ

Людміла ПАЎЛІКАВА

На берэзе часу

***

Хіба можна — святлом да болю?!
...Вочы шалыя... Кроў шумлівая...
Змею! Вусны твае куслівыя...
Адпуская душу на волю.

Хіба ветру схаваліца ў полі?!
...Вочы шалыя... Вёсны вешчыя...
Адпуская душу на волю,
нібы птушку на Дабравешчанне...

Там хмызняком пабраліся лугі.
І ўсё ж... збірае прошае даніну.
Пара прызнаць: і ў сэрца ёсць даўгі —
за крыўды запаволеную міну,
за слепату дзіцячае тугі...
Сягонняшняга часу берагі,
як хвалі, размываюць успаміны,
зрываюць з вуснаў: «Госпадзі, памілуй!» —
там, дзе табе я прашаптала: «Мілы...».

D.I.

Акно ў нікуды

Вось і другая пайшла вясна,
ці тое, што мы вясною завём.
Можна проста няўдала зірнуць з акна
і праваліцца ў сэрца сваё.

7.04.11

Там — донца сонца. Там доля — ў дым.
Пяшчоты — парахавая бочка.
...Мне б вочкам на цябе — хоць адным,
хоць саменькім краем вочка!

Белы змей

Змей голаў з кольцаў сваіх дастае,
сіцкае ў абдымках дужых...
...Белья ружы на маім сталі
цалую крадком ад мужа...

***

Воды —
па полю снежнаму,
верыцца —

у бязмежнае,

верыцца —

у бязгрэшнае,

верыцца —

нават табе...

***

Звялі дарогі дзвюх жанчын,
двух даўніх вояў,
два позіркы, як два мячы...
...Ты — поле бою...

Вечарніца

1

Гарыць прастора.
Хмары, што дымы
над вогнішчам зямнога дня,
і мы
свой чалавечы дзень
кладзем на шалі
святла жывога
і жывое цьмы...

2

Знікаюць рэкі, царствы і народы,
старэюць фарбы, душы і дамы...
Услед за сонцам дні ідуць і годы —
за небакрай зыходзяць, як і мы.

3

Паваяла — забытым і нязбытным:
самотны вецер з захаду прынёс
абрыўкі слоў вячэрняе малітвы
і водар росных ладанаў нябёс...

***

Зямнога часу не замнога.
Што ж сілу траціць на жаканні
ды ў гэту цемру клікаць Бога,
які — у славе ды ў каханні...

***

Лыжня. Снежна. Бязгрэшна.
І чамусьці смешна...
...Мне з табой...

***

Бераг. Строма. Промняў біццё.
Сэрца ўдары і ўдары слова...
Узыходзіць на асенні касцёр
неба сонцагалова.

Позіркам, як выцяў, працяў...
Вецер — нібы ў твар конскай грывай...
Скачам стромы танец жыцця
над абрываам...

Максімава крыніца

Ірыне Перасецкай-Малаковіч

Там, дзе б'е Максімава крыніца —
лэс у лэс — што выстралам ва ўпор! —
стрэнуўся з лясною галубіцай
ветраны ад веку касягор.

На касым плячы не прытуліцца,
вечер, дождж — і тыя ўсе бягом.
Білася лясная галубіца
за душу ўтравелую яго.

Каб алень трубіў тут не аднойчы,
каб гудзеў наўкола стромы бор...
Аж да вечарніцы, самай ночы
слухаў галубіцу касягор.

Смягнучай душы не наталіцца —
вышні суд і вышні прыговор...
Там, дзе б'е Максімава крыніца,
раз у год злятае галубіца,
раз у год спявае галубіца,
слухае ўтрапёна касягор...

***

Летніх ліўняў хэві-рок спачыў.
Вадасцёк — напаяўпусты.
Мне здаецца, што ад распачы
дрэвы скідаюць лісты.

Герваты. Касцёл святой Тройцы

Ніхто ні гаспадар тут
і не госць...
Быў свет, як ёсць —
адной суцэльнай сцэнай.

Мой дух гарэў.
І парк гарэў.
І сцены...

Брату Мікалаю

(Алегу БЕМБЕЛЮ)

Зараз я думаю,
што ніколі не чула кропкі ў тым,
што Вы казалі,
як і не спатыкалася на кропку
ў Вашым бяздонна ласкавым позірку.
Можна таму ад першай сустрэчы
ўспрымала Вас маладзейшым ад мяне.
Сёння я чытала пра Вас, дзіця,
якое глядзела ў вочы Вялікай Айчыннай,
разумеючы, што болей ніколі
не скажу Вам «ты».
І не таму, што Ваш зямны шлях ужо
мае даўжыню
ў семдзесят зямных год.
Гэтае «Вы» — не адгласць,
Гэта мае запозненае шматкроп'е да Вас.

Ялізава

Там цячэ бярозава і юна
скрозь вякі праменная рака,
сноў маіх сярэбраныя струны
кратае дзіцячая рука...

***

На кліч крыві і ў глыбіні дум —
Па ўдарах сэрца майго іду...

11 лютага беларуская паэтэса Людміла Фёдараўна ПАЎЛІКАВА (ХЕЙДАРАВА), аўтар кніг «Адведзіны рамонакавай палыны», «Тваё святло», «Купанне ў росах» і інш., адзначыла свой юбілей. Сакратарыят Саюза беларускіх пісьменнікаў і «Літаратурная Беларусь» шчыра жадаюць доўгай вясны яе сэрцу, летняй натхнёнасці ды лютаўскага здароўя!

15 (7)

АРХІВ

▶ НЕВЯДОМАЕ АПАВЯДАННЕ

ЖАЛЕЗНЫ КАМАНДЗІР

Васіль БЫКАЎ

Атака сарвалася.

«Як жа так? Як жа так? От, праклятая шпокаўка! Адкуль яна ўзялася?» — праз горыч, боль і адчай стукала ў яго галаве неадчэпная думка ўвесь гэты час неспадзяваных ганебных уцёкаў ад вышыні ўніз, туды, у выратоўчыя рытвіны аўражыны, з якой гадзіну назад ён павёў людзей у атаку.

Ён ужо не спрабаваў падганяць байцоў, перастаў падаваць каманды — яго сарваны прастуджаны голас толькі сіпеў, без следу патанаючы ў грымотнай ліхаманцы бою. І Клімаў бег перад усімі, ведаючы, што толькі так можна не даць роце легчы, і раз за разам пазіраючы то ў адзін, то ў другі бок, дзе лупчалі мерзлую, голу ад снегу зямлю злыя чорныя чэргі гэтай праклятай аўтаматычнай тарахцелкі.

Распырскаўшы абцасамі лёд у вымерзлай да дна лужыне, ён пераскочыў дарогу, пераскочыў канаву з пыльнай ссохлай травой.

Траншэя была ўжо зусім блізка, праз якіх дваццаць крокаў, калі агністыя калючыя клубкі разрываў падкаціліся амаль пад самыя ногі камандзіра роты. Асколкі ірванулі перапэцканяныя полы паўшубка, бы дубцом сцэбанулі па кірзавых халявах ягоных ботаў. Клімаў упаў ужо каторы раз за гэты сакавіцкі ранак — з усёго маху, як бег, і збіты да крыві калені адразу апёк боль. Але ён адразу зразумеў[:] гэта не рана, гэта аб зямлю. Лейтэнант ускінуў галаву — у траншэі, прыгнуўшыся, беглі кудысьці зялёныя каскі, на брустверы, калоча бліскаючы агеньчыкам, сек аўтамат, яго кулі пырскалі ў вочы лейтэнанта пяском[:] ротны ўскінуў пісталет і торапка стрэліў туды тры разы. Побач торапка ўдарыў з аўтамата Косця. Заскарузлым рукавом лейтэнант вшпер потны, запырсканы зямлёй твар, чаргатым часам з гулкім трэскатам па ўмерзлым у зямлю леташнім іржэўніку кацілася далей, можна было ўскочыць. Яшчэ дваццаць шалёных імпэтных крокаў-скачкоў па адноме — і ён узяўся на бруствер, стрэліў перад сабой у чорную шчыліну траншэі і кульнуўся туды. Адразу перад ім, здаецца, іншыя, хто мог, ужо ўсе паўбегалі ў гэтае глыбокае і шырока разварочанае прыродай сховішча і туліліся да яго голага, падзеўбанага напярэдадні мінамі берага, хаваючы ад куль і асколкаў галовы. Тарахцелка збавіла імпат і, нібы задумваючыся, з перапынкамі біла па самым краі, часам з пералётамі, і тады траскотныя яе дваццаціміліметровыя снарады ірваліся заду, на другім баку аўражыны, між глеістых прамойн і гразкіх шэрых плям апошняга снегу.

«Адкуль жа яна ўзялася за ноч? Няўжо свежыя сілы?» — думаў ротны, стуліўшы за абрывама галаву. Сэрца яго шалёна годала ў грудзях, гарката стомы распірала лёгкія, у скронях з натузіла званам таўклася кроў. Ён выпяўся на цвёрдым гліністым касагоры, з хвіліну аддыхаўся, затым, павяр-

нуўшыся на бок, запіхаў у кірзавы кабур свой з драўлянай рукаяткай «ТТ». Пасля выглянуў на схіл пад вышыню, якая трохі ўжо суняла свой кулямётны вэрхал. Мацней за іншыя тачыла трывога за ардынарца Віцю Прахарэнку: ад самай дарогі ён згубіў яго. Але на схіле нікога жывога ўжо не відаць было, толькі там-сям бугрыліся шэрыя суконныя камякі забітых аўтаматчыкаў ды ля дарогі, наўскасяк перарэзаўшай схіл, з абвісьлымі парванымі правадамі стаялі пасечаныя асколкамі слупы тэлефоннай лініі.

«І Смірнова не віду. І Пашы. Колькі ж засталася?»

Ён павярнуўся на другі бок — амаль побач на аўражным схіле, уткнуўшы твар у рукавы, ніцма ляжаў баец. З яго ўшчэнт пасечанага кулямё рэчмяшка выцягнуўся брудны вафельны рушнік, канец якога матляўся ад ветру на нерухомай спіне. Клімаў падцягнуўся і разы два штурхнуў ботам у чорную заскарузлую падшву валёнкі.

— Эй ты! Жывы?

Баец сапраўды варухнуўся, падняў на камандзіра змораны, зашчацінены, ужо зусім не маляды твар.

— Паранены?

— А хто яго... ведае. Не, здаецца. Замарыўся... От жа нарабіў гад... Каб на яго халера...

Баец заварушыўся, стомлена сеў, палез у кішэнь па курыва. Клімаў яго не ведаў (мабыць, ён быў з апошняга папаўнення, якое рота атрымала тры дні назад) і падумаў, што чалавеку для пачатку пашанціла нямаля: куль з дзесяць, не меней, прайшло, не зачэпіўшы, над самай яго патыліцай.

— Што ж гэта будзе цяпер, га, лейтэнант? Столькі пабіла! На фарміроўку адвядуць ці як?

— Ага, чакай.

— Няўжо ж пакінуць яшчэ?

Чуйна прыслухоўваючыся да таго, што рабілася наверху, і раскручваючы чырвоную нямецкую маслёнку-партабак, ён з непрыкрытай трывогай глядзеў на камандзіра роты. Занепакоены сваім, Клімаў адной уцалелай рукавіцай збіў пыл з рассечанага асколка бота.

— Тваё як прозвішча? — запытаў ён.

— Маё? Ды прозвішча такое... Дзеўкін.

— Доўга жьць будзеш, Дзеўкін. Азірніся.

— Хто, я?

Намацаўшы заду шкоду, баец пачаў бурчэць і ляяцца, а лейтэнант споўз ніжай, падняўся і пайшоў уздоўж ручая па аўражыне.

Аўражына была даволі глыбокая, але хадзілі ў ёй толькі па адным баку: другі быў пад агнём. Цяпер, аднак, тут папрыціхла, напэўна, ужо ўсе пахаваліся і страляць не стала па кім. У гэтай цішыні стала чуваць, як грахаталі выбухі пад вёскай, дзе вялі бой іншых роты палка... Па аўражаму схілу ўніз да ручая спусціўся баец у кароценькім пакамячаным шынялі, тупнуўшы разы два пяткай валёнкі, праламаў тонкі лядок і пачаў кацялком зачэрпваць ваду. Ён таксама быў незнаёмы Клімаву. Незнаёмыя цяпер нагул трапляліся ў роце часта — полк шмат дзён у баях, і старых байцоў у ім засталася мала. Ды і сам ён у гэтай роце з'явіўся нядаўна, з тыдзень назад, да гэтага быў у іншым батальёне камандзірам узвода. Боты падварочваліся на касагорыне, ісці было нязручна. Клімаў спусціўся ніжай да ручая. У аўражным беразе дзе густа, а дзе радзей, накапаным жвірам жаўцелі выдзеўбанья за мінулую ноч ямкі-акопчыкі. Цяпер некаторыя з іх туліліся ў зямлі пустыя.

Над берагам сям-там тузаўся на ветры быльнэг, і ў небе плылі-кудльчыліся шэрыя хмары. Было сцюдзёна, дзень абяцаў непагоду. Клімаў пераскочыў ручай, следам завінелі тонкія ільдзінкі. Тут, ля завароткі, была самая адкрытая мясціна, лейтэнант, увагнуўшы галаву, кінуўся бягом, але ў канцы не ўтрымаўся і азірнуўся на вышыню — у якім кіламетры над шэрымі рытвінамі бруствераў сноўдалі, знікалі і зноў з'яўляліся галовы ў пляскатых касках.

«Сволачы! Не баяцца», — са злосцю падумаў ён, забегшы за паваротак. Хаця, чаго ім было баяцца: боепрыпасаў у роце не хапала, ашчаджалі кожную абойму з тых, што, атрымаўшы па норме, старшыня прывозіў уначы ў роту. Лацно немцам. Але хай, да пары, сусцешыў сябе лейтэнант, зноў пераскочыў ручайну. Па нейкай палеглай і вельмі гразкай траве ён перайшоў крывуліну чарговага паваротка і ў задуменні аж схамянуўся ад нечаканай сустрэчы: перад ім стаяў конь. Конь, відаць, быў прыблудны, чужы, не падобны ні на аднаго з чатырох ротных вараных абознікаў, якія, дарэчы, цяпер былі са старшынёй у тылах. Спачатку Клімаў махнуў рукой, спрабуючы сагнаць яго з свайго шляху, але конь нават не адрэагаваў на гэтую спробу, толькі трошачкі прыўзняў голаў і з такім анямелым дакорам зірнуў на чалавека сваімі бліскучымі бяздоннымі вачмі, што Клімаву стала няёмка. Ён дакрануўся да яго маршчыністай шыі, натапыраная поўсць з дробнымі белымі плямкамі — слядамі даўніх памулак — зябка здрыганулася на яго хрыбце, конь зрабіў спробу пераступіць, кульгавуў і зараз жа падабраў пад сябе заднюю нагу. Пасля ён працяжна, трудна ўздыхнуў. Стараючыся болей не патрывожыць жывёліну, Клімаў праціснуўся па сцяжыне ля яе боку і, прайшоўшы яшчэ крыху, палез угору, дзе перад гэтай няўдалай атакі пакінуў свой КП з тэлефонам да камандзіра палка.

За ўвесь час адсутнасці камандзіра роты на яго імправізаваным КП у глыбачэзнай старой варонцы на краі рова гаспадарыў тэлефаніст Тарасікаў. Ні наступленне, ні абарона, ні паспяховыя ці няўдалыя атакі — нішто, здавалася, не датычыла гэтага хлопца, які ведаў адзіны свой на вайне клопат, — сувязь. Што б там ні адбывалася навакол, ён, кавалкам бінта прывязаўшы да вуха трубку, карпеў над старэнькім УНФ, слухаючы і баючыся толькі за свой даўжэзны, безліч разоў ірваны і вязаны-перавязаны провад. Крыху вышэй за яго на апарожненай жалезнай шпульцы сядзеў ягоны напарнік — маўклівы з рабым тварам сувязіст, перад наступленнем прысланы да аўтаматчыкаў з роты сувязі.

Абрушваючы з берагоў варонкі падмерзлую зямлю, Клімаў ссунуўся ў яе дно на тоўстую заследжаную лядзіну. Тарасікаў як рупны падначалены пры з'яўленні начальства неяк няўлоўна падабраўся нутром, прыўзняўся, прыўстаў на каленях і краў ручку апарата.

— Як сувязь? — прывычна кінуў Клімаў, і Тарасікаў з бадзёрай гатоўнасцю, тонам, у якім чулася трошкі выхвальнае «а як жа іначай», падхапіў:

— Ёсць, таварыш лейтэнант, — і, стрэльніўшы на камандзіра прыгожымі выразнымі вачмі выхаванага, чуйнага хлопца, дадаў: — Тут вас дваццаць першы пытаўся.

— Даўно?

— Хвілін дзесяць.

Клімаў даўлянуў на шчоках жаўлакі і, укленьчыўшы на адно калена, пад адтапыранае вуха шапкі сунуў канец трубки. Пакуль у трубцы шчоўкалі кантакты пераклучэнняў, Клімава абдало духмяным араматам махоркі, ён ускінуў голаў і моўчкі працягнуў руку да сувязіста. Той паспешліва адкусіў канец недакурка, выплюнуў яго. Клімаў зручней сеў ля апарата: са дзве зацяжкі калі не зусім супакоілі яго, дык усё ж пасобілі сабрацца перад непрыёмнай размовай.

— Пашы не было тут? — усё яшчэ чакаючы з трубкай ля вуха, запытаў ён Тарасікава, які глыбей забіваў у зямлю стары паіржавелы штык, што служыў зазімленнем.

— Не, не было.

Нарэшце ў трубцы шчоўкнула, буркнула, Клімаў засяродзіўся ўсім сваім вельмі брывастым, вельмі абсівераным і ўсё ж, не зважаючы на гэта, маладым тварам.

— Слухаю, таварыш дваццаць першы.

— Што? Клімаў, ты? Што гэта ў вас сіціхла там? Чаму не дакладваеш? Вышыня ўзята?

Клімаў зноў выдавіў на шархоткіх шчоках жаўлакі, рука яго намацала ў пале паўшубка дзірку, і пальцы з сілай ірванулі павіслы з белаў паўсцей мэтлах скуры.

— Але! Далажы, як вышыня.

— Вышыня на месцы.

— Га? Але! Што цябе дрэнна чуваць? Як вышыня, я пытаюся?

— Возьмем вышыню.

— Што? Возьмем? Ага, возьмем! — голас у трубцы адразу зрабіўся пагрозліва-з'едлівы. — Да вас што, толькі цяпер загад да розуму дайшоў...

Угарырагтамгрымотна трэснула, Клімаў інстынктыўна хіснуўся ніжэй да апарата, зірнуўшы з-пад локця ў неба, — над ровам плыло невялічкае рудае воблачка брызантэжнага разрыву. Камандзір палка яшчэ нешта казаў, але Клімаў зноў не пачуў, аглушаны новым, яшчэ больш блізкім разрывам. У доле наўкола бы хто сыпануў жменяю дробных каменчыкаў — пыхнулі і прапалі пад ветрам сотні пыльных дымкоў.

— Малакасосы! Спалохаліся дзесятка вшывых фрыцаў! Аўтаматчык[і] мне называецца! Куча дрэнны вы пасля гэтага. Вы... — далёкім злым голасам шархатэла трубка.

Клімаў апусціў на калені трубку і, безуважы да яе шорхату, пацягнуў бычок.

Але ў гэты раз над ровам зноў аглушальна трэснула, і вецер хутка пагнаў прэч новае воблачка. «Прыстрэльваюць, — падумаў Клімаў.

Працяг на стар. 16 (8) ▶

▶ НЕВЯДОМАЕ АПАВЯДАННЕ

ЖАЛЕЗНЫ КАМАНДЗІР

◀ Працяг.
Пачатак на стар. 15 (7).

— Цяпер будзе». Прыўзняўшы ў паветра трубку, ён спачатку не зразумеў, чаго гэта маўклівы тэлефаніст бокам ссунуўся на яго, прываліўся да пляча, галава яго ўпала на руку з трубкай, і лейтэнант схамянуўся толькі, калі струмені крыві пабеглі па яго штанах. Аднае рукой Клімаў згроб сувязіста, адхінуў назад і тут жа адхіснуўся сам — уся скроня байца была разварочана асколкам, з страшнае раны на твар, плечы зашмалцаванай ватоўкі і на лейтэнантаў паўшубак лілася кроў. Клімаў вылаяўся і з усяе сілы ляпнуў на лёд недакурак.

— Дабяруся!.. — крычала трубка, калі Клімаў зноў прыклаў яе да вуха пад ссунутай набок шапкай. Гнеўныя, злыя, несправядлівыя словы, якія за хвіліну да гэтага выклікалі ў ім толькі прыкрасць, цяпер узарвалі яго.

— А што вы крычыце! Я не палахлівы! І не для вас ваюю! Вось! А вышыню — не горш за вас ведаю, што трэба ўзяць. Але вунь шпокаўка не дае.

— Во-во, так і ведаў! Дрэннаму танцору, ведаеш, што заўжды перашкаджае? Якая гэта яшчэ ў цябе шпокаўка?

— У немцаў, не ў мяне. Дваццацілімятровая аўтаматычная гармата, васьмь фланга, ад Сахно. Ды кулямёткаў няма ўжо, адзін ручнік застаўся. А ў іх шэсць на вышыні. Ды яшчэ шрапнеллю лупець, — скарыстаўшы нечаканую паўзу ў камандзіравай ляяцы, скардзіўся Клімаў. — А ў маіх па тры абоймы на вінтоўку ды па дыску на аўтамат. Чым браць, скажыце?

— Расплакаўся! Чым браць? Чым вунь Сахно бярае? Чым Кузняцоў наступае? Храбрасцю! Гераізмам! Адвагай! Чуеш, які бой ідзе? Пад самай вёскай ужо. А ў іх па адной абойме на ствол. Сам правяраў. Затое ўмеюць. І не пушчаюць у штаны, як вы!

— Няма каму пушчаць, — гэтакім жа сварлівым тонам адказаў лейтэнант. — Трыццаць чалавек засталася. Ад усёй роты.

— От здзівіў: трыццаць чалавек! Вунь у Сахно па дваццаць у роце, і то не скардзіцца.

— Ну, у мяне яшчэ да гэтага не дайшло!

— Мяккацеласць працяляеш, таварыш камандзір роты. У жаласць іграеш. Вайна ідзе, лейтэнант! Нечага шкадаваць для перамогі! Дзьвізі гінучы! — перайшоў ужо на крык маёр і раптам заклашляўся. Адкашляўшыся ж пасля паўзы, ужо мякчэй аб'явіў:

— Ладна, Клімаў. Карандашоў падкіну. Сёння зноў атрымаем. Прама з марша. Семак не прасі. Няма. А карандашы будучы. Ну, але і я з цябе скуру здзяру, калі ты мне да дванаццаці нуль-нуль не возьмеш вышыню.

— Немцы скарэй здзяруць. Яны бліжэй, — сказаў лейтэнант, але трубка ўжо змоўкла, і ён паклаў яе ў апарат.

Нейкі час ён сядзеў, ута-ропіўшы вочы і не бачачы нічога, апроч дробных пыльных струменьчыкаў крыві, якія з-пад цела забітага хутка паўзлі-каціліся

на затапаную плаху лёду ў дне варонкі. Хутка астываючы, кроў слаба парыла рэшткамі апошняга цяпла, побач сінім дымком струмені ў паветры недакураны «бычок». Лейтэнант дзеўбануў яго наском бота і выскачыў з варонкі ў роў.

Назад да свайго ланцуга Клімаў ішоў, не разбіраючы ўжо, дзе сцежка, дзе ручай, а дзе адкрыта і прастрэльваюць немцы. Адносінны да сябе з нейкага часу зноў сталі абьякавыя. Паўгадзіны назад ён бег з вышыні ў гэты роў, падаў, выкручваюцца між разрываў, з усяе мочы стараючыся, як і ўсе, уберагчы сябе ад кулі або асколка, бо ў гэтым была найбліжэйшая небяспека і найбольшы клопат. Цяпер жа, разлаваны і расстроены сваркай з начальствам, ён ураз згубіў усю ашчаднасць да сябе. Гэта было незразумела і дзіўна, каб задумацца аб тым, але думаць не было калі.

Агнавы бой на ўчастку суседняга батальёна Сахно ішоў без асаблівай сілы: тузалі паветра мінныя выбухі, гудзела зямля, кулямётная траскатня перамяжвалася таропкім нязладным буханнем вінтовак. «Не падобна, каб Сахно дужа прасунуўся, — услухаўшыся, падумаў Клімаў. — Топчацца перад самай вёскай». Вядома, у такім становішчы яму нямала пасобля, каб рота аўтаматчыкаў узяла гэтую праклятую вышыню. Але зноў жа, калі Сахно возьме вёску, тады лягчэй будзе ўзяць і вышыню. Вось табе і зачараванае кола, і разарваць яго якой хітрасцю наўрад ці магчыма.

Насустрач яму ўздоўж ручаіны бег нізенькі, як здалося Клімаву, дужа шустры баец. Каска сядзела на яго галаве неяк бокам, каўнер

шынялка быў пастаўлены, і зашмалцаваныя палявыя ромбікі пятліц, бы рожкі, тырчэлі ад падбародка. У абодвух руках падмышкамі баец трымаў распоратія цынккі ад патронаў.

— З якога ўзвода? — запытаў Клімаў. Баец паслухмяна спыніўся.

— З першага, таварыш лейтэнант.

— Дзе Смірноў?

Баец прастадушна паціснуў плячмі.

— Хто яго ведае. Мусіць, там, — кіўнуў ён на вышыню. — Не прыбег.

Клімаў прамаўчаў, пасля кіўнуў на цынккі.

— Многа далі?

— Дзе там! Мала, — ахвотна, як пра балючае, загаварыў баец.

— Паўсотню на ўсіх. Ды во яшчэ пяць фенек, — ён траснуў цынку — і ў ёй важка грукнулі жалезам гранаты.

— Запалы не забыўся?

— Не. Во, — нязручна штурхнуў ён нагой абвіслуку кішэню.

— Адрозу ж зарадзіць. Магазіны таксама. Рыхтуйцеся да атакі.

Баец насцярожана ўскінуў голаў, з твару яго адразу знікла кароценькая бадзёрнасць ад гэтай сустрэчы і камандзіравай увагі да яго спраў, дзве дробненькія зморшчыны скранулі яго абсіверанае пераноссе.

— Ёсць, — вяла прагаварыў ён і, чагосьці яшчэ чакаючы ад лейтэнанта, не ішоў, а глядзеў яму ўслед. Клімаў адчуваў гэтае замяшанне і гэты позірк, але не азірнуўся, каб не размякчаць свае халоднай суровасці, і на хаду кінуў:

— Сам павяду ўзвод.

Баец нявесела падабраў цынккі і пабрыў далей, а Клімаў, пры-

пыніўшыся, выцягнуў за цэпку з-пад палы гадзіннік: было без чвэрці дзесяць.

Ён пайшоў далей у трэці ўзвод, якім камандаваў малодшы лейтэнант Грэчка. Гэта быў цяпер адзіны камандзір узвода ва ўсёй роце. Што ён жывы, Клімаў ведаў пэўна, бо, бегучы з вышыні, бачыў, як трэці ўзвод раней за іншых паспеў схаватца ў ровы і такім чынам найменш пацярпеў у той няўдалай атацы. Грэчка тады на беразе рова ўсё размахваў сваім ППД, аж покуль апошні баец яго не ўкрыўся ад агню.

Гэта было крыху на водшыбе ў тым канцы рова, які сама бліжэй падступаў пад вёску з тае ўедлівай, такой ашалела-бязлітаснай гарматай. Роў тут рабіўся вузейшы і, мабыць, глыбейшы — голяя гліністыя абрывы зусім сціснулі замерзлую ручаіну, якая брала адсюль свой пачатак. Грэчкаўцы, відаць, акапваліся — з берага ўніз сыпалася зямля, і відаць было, як раз-пораз выляталі адтуль рассыпстыя лапаткі глею. «Ужо акапваюцца! Якія спрытныя», — злосна падумаў Клімаў. Ён ускарабкаўся па жорсткай калочай, бы наждак, кручы, крыху прайшоў і запытаўся ў байца ў ямцы, што назіраў за вышыняй, дзе камандзір. Баец паказаў у акуп за вымаінай, адкуль у паветра часта выляталі камкі зямлі.

Клімаў добра ўгрэўся, пакуль пералез тую вымаіну і дабраўся да ўзводнага. Грэчка так улёг у сваю працу, што не заўважыў ротнага і ўжо на самым брустверы ўсыпаў яму на шапку поўную лапату зямлі. Бокам прысеўшы на глей, Клімаў страхнуў яе ў акуп.

— А ну, вылазь сюды.

З акупчыка паказаўся разагрэты працай, белабысы, з крутава-

тым падбародкам твар, на якім адзначыліся незадаволенасць і запытанне. Убачыўшы, аднак, Клімава, узводны адкінуў лапатку і лёгка выскачыў наверх. Гэта быў камлюкаваты, тугаплечы крапак, распрануты да гімнасцёркі з расшпілненым адкладным каўняром, на чырвонаармейскіх пятліцах якой нечая няўмелая рука белаю ніткай насцягала па кубіку. На грудзях хлопца бліскаў ордэн Чырвонага Сцяга.

— Во вырыў, ніякая шрапнель не возьме, — аддыхваючыся і папраўляючы на рамяні чорны кабур трафейнага парабелума, сказаў ён. Затым накінуў ватоўку і апусціўся побач з лейтэнантам. Клімаў без цікавасці зазірнуў у акупчык.

— Возьме. Рыхтуй узвод да атакі.

Грэчкавы рукі замерлі на захінутых краях ватоўкі.

— Які ўзвод?

— Свой.

— Зноў?

— Зноў.

Грэчка змоўк, не спускаючы позірка з Клімава, затым ляпнуў нагой у ком глею, які, падскокваючы і трушчачыся ў драбязу, пакаціўся ў роў.

— Не павяду. Хай вунь Сахно тую балаболку ўбярэ. Тады пайду.

Клімаў зламаў высахлую сцябіліну большнегу і раструшчыў яе ў пальцах.

— Пойдзеш на левым фланзе. Ад ляска. Так паспрабуем.

— Пайшлі яны да д'ябла. Усе на роце аўтаматчыкаў вязджаюць. У мяне галава не затычка. Як-ніяк жыць хочацца.

Ён ускочыў, адышоўся вышай і сеў на накіпаную зямлю тварам да вёскі. Пэўна, з вышыні заўважылі нейкі рух тут, і каротка кулямётная чарга пранізала паветра над самымі іх галавамі; на тым баку рова з кручы пасыпалася жарства. Грэчка, спахапіўшыся, упаў на бок, Клімаў сеў ніжэй. Чарга змоўкла. Настала няёмкая для абодвух паўза. Клімаў пазіраў кудысь на пагоркі па той бок рова. Яршыстая ўпартасць Грэчкі яго не здзівіла. Гэты малодшы лейтэнант быў самы трудны з усіх узводных у роце, Клімаў ведаў яго яшчэ з фарміроўкі, пазнаёміўшыся, калі яшчэ сам быў камандзірам узвода. Стаўшы ротным і не раз сутыкнуўшыся з ім, лейтэнант адчуў, што найлепшае, што можна супрацьпаставіць яго ўпартасці, гэта неаслабая суровая цвёрдасць. Вядома, ён мог бы і проста загадваць, не дапускаючы абмеркавання, але таго не хацеў, бо ўсё ж як-ніяк яны былі знаёмыя, свае хлопцы, і думалася, што можна абсыцца без гэтага, па-сяброўску.

— Паспрабуем ад лесу, — сказаў ён, каротка зірнуўшы на ўзводнага. — Там шпокаўка не дастане. Ад вёскі ён не відно. Праўда, так будзе далей. За адзін брасок не адолееш. Але паспрабуем.

Грэчка стаў на калені і рэзкімі няравнымі рукамі ўздзеў у рукавы ватоўку. Твар яго гарэў ад абурэння і нязгоды, светлыя вочы пад белымі бровамі зыркалі халодным агнём.

— Так даспрабуешся, што ў роце нікога не застанеца. Лю-

дзеі па-дурному нішчыць. Брухамі глыжы церці. Да дурыкаў надакучыла гэта. Ісці дык ісці. А то туды, як чарвякі, а адтуль, як зайцы, — бурчэў ён, не пазіраючы на камандзіра. І раптам загаварыў гучна і рэзка:

— Зноў жа патронаў няма. З чым ісці? Па тры абоймы на вінтоўку. Аўтаматных па жмені.

— У Сахно вунь па адной засталася.

— Мне Сахно не ўказ. Хай аб тым у самога галава баліць. І што ты не растлумачыш капэ? — так ён зваў камандзіра палка.

— Ты кулямёт зберажы, — казаў Клімаў сваё. — Апошні застаўся. Дыскі з чатыры збыры для яго.

— Што ты яму не ўтлумачыш, кажу? Дрэйфіш? Ты яшчэ яго не ведаеш: паддасія, дык ён цябе заганае. Дай я з ім пагавару. Я ў яго артпадрахтоўкі патрабую...

Грэчка раптам ускачэў з гліны і [падаўся] да бруствера за аўтаматам. Клімаў крыва ўсміхнуўся аднымі вуснамі.

— Што тлумачыць? Усё растлумачыць.

Грэчка спыніўся на схіле.

— Ну?

— Ну і ну. Загадаў атакаваць.

Малодшы лейтэнант плонуў і вяла апусціўся на зямлю. Памалчалі. Пасля ўзводны насцярожана зірнуў убок цераз голаў Клімава.

— Сібірачка чэша, — зусім другім тонам — сцішана і без следу злосці сказаў ён. Клімаў таксама азірнуўся і паспешліва захінуў падраныя полы паўшубка. Унізе ўздоўж ручая торапка ішла сюды Паша.

Абодва камандзіры некалькі часу глядзелі ўніз на кароценькую дзявочую постаць у падрэзаным і туга падпярэзаным дзяглі шынялі, касцы, непамерна вялікай на яе галаве. Паша была тоўсценькая, з празмерна поўнымі сцёгнамі; пераскокваючы рытвіны і камяні, яна няспрытна закідала ў бакі ногі і размахвала аднае рукой, прытрымліваючы другой на баку сваю таўшчэзную санінструктарскую сумку. Лейтэнанты змоўклі, назіраючы, як дзяўчына ўскарабкваецца па крутым адхоне, як, узлезшы, папраўляе спойзлую на лоб каску і расслабленым змораным крокам падыходзіць да іх. Яе шырокі, быццам расплюснуты твар, як заўжды ззяў здаровай маладой чырванню, адзінай адзнакай дзявочага характа, якім так скупа надзяліла прырода гэту дзяўчыну.

Яна падыйшла да Клімава.

— Вы мяне шукалі?

Клімаў, зірнуўшы на яе, апатычна адвёў позірк.

— Я не шукаў.

Паша ссунула наперад сумку і стомлена апусцілася побач.

— А я з раненымі завазілася. Пакуль пасцягвала... Ой, і вы паранены! — спахапілася яна, убачыўшы яго парванія полы.

— Не паранены, — няласкава адказаў Клімаў.

— Кроў жа...

— Кроў чужая. Тэлефаніста з роты сувязі...

Паша адкінула на каленях і нахмурыла рэдкія броўкі.

— Што, памочнік смерці, многа мілёнкаў забінтавала? — грубавата запытаў у яе Грэчка. Паша ўздыхнула.

— Дванаццаць чалавек. Трое ляжаць: цяжкія. Ноччу трэба эвакуіраваць. Хайрудзінаў памёр. Толькі перавязала, гляджу, ужо ўсё. А Сокалаў на дарозе застаўся. Спачатку поўз яшчэ. Я — да яго, а

яны з кулямёта. Дапаўзла — ужо гатовы.

— Сволачы, такую іх!.. — не зважаючы на прысутнасць жанчыны, салёна вылаяўся Грэчка. Паша заламала бровы і пачала скубсці з долу сухую леташнюю траву. Вецер падхопліваў яе з апэканых ёдам пальцаў і кружыў над ровам. На Клімавым твары пульсавалі жаўлаккі.

— Значыць перавядзеш узвод на той фланг, — закалянеўшы нахмураным тварам, сказаў ён. — Праз гадзіну пачнем.

Грэчка падняўся на калені і, асабліва злы ў свае зацятай маўкліваасці, пачаў зашпільваць рамень на ватоўцы, пасля моўчкі падабраў з бруствера ППД і палез у акупчык па гранаты і сумку. Калі ён схаваўся ў зямлі, Клімаў таксама ўстаў, паправіў на плячах свае кавалерыйскія партугеі і пачаў торапка збягаць уніз. За ім з асіярагай, рызыкуючы ўпасці, пайшла Паша.

За некалькі хвілін да атакі ён ляжаў на краі абрыву і пазіраў у канец рова пад лес, дзе Грэчка павінен быў падаць умоўны сігнал аб гатоўнасці яго ўзвода. Ззаду ў двух кроках ад яго, саставіўшы з кручы ногі, сядзела Паша і па свайму звычайу калупала шчэпкэй зямлю.

Шпі апошнія хвіліны цішыні, хутка, ведаў ён, яна знікне, на тысячы асколкаў расколіцца громамі бою, небяспекі, і тысячы смерцяў пачнуць слепа сцябаць зямлю ў пошуках гэтых трыццаці шасці жывых, якія замерлі, стаіліся і нацэліліся цяпер на вышыню.

— Віця! Ну што, табе абавязкова весці ўзвод? Табе ж ротай камандаваць трэба. Можна б і не лезці на самы ражон — кулямёты ж, яны па ланцугу б'юць.

За ровам да пары свайго часу брураў наліты вясновымі сокамі лес, вытаяўшы з-пад снегу, ажывала гатовая да сваёй адвечнае справы зямля. З кожным днём увачавідкі меншалі снегавыя лапікі — рэшткі па аўражынах, на падлесках, марнеў-падгайваў гразкі змутнелы лёд на забалацях. Ішла вясна, першая вясна вайны. Праўда, пакуль было холадна, абцяжарвалася неба ад хмар, дзьмуў, не сціхаючы, рэзкі вецер, на мёрзлым доле прабірала да дрыжкаў. Сцюжа і смерць. Сцюжа і смерць — вось што найбольш запомнілася з гэтай цяжкай, пакутна бясконцай зімы.

І разам слабенькім балючым светлячком ліпела надзея — неспатольная, пастаянная, вялікая і меншая, слабая і мацнейшая — на круты паварот да перамогі

ў гэтай несціханай калатнечы людзей са злом.

— Віць, а Віць... Ты чуеш?

— Чую, ну што? — з прыкрасцю павярнуў ён галаву да дзяўчыны. Скасціўшы вочы, тая злавіла яго кароткі позірк і ўсміхнулася з затоеным сумаем.

— Нічога ты не чуеш. Пра другое думаеш.

— Ладна. Чакай. Каб сігнал не прагледзець.

— Давай трошачкі адстанем. Га? Як да дарогі дабярэцца, тады пойдзем, — з бодем і сумаем, не верачы ў тое, што яе паслухаюць, гаварыла Паша. Клімаў прыўзняў галаву.

— А ну паглядзі туды. Не махае?

Яны абодва ўгледзеліся ў канец рова, над якім залеглі, ужо не акапваючыся, аўтаматчыкі трэцяга ўзвода. Відаць было, як там нехта перабігаў ад аднаго байца да другога, пасля нехта з абрыву спускаўся ўніз. Не, сігналаў адтуль пакуль не давалі.

І будзе сонца на зямлі, і згіне сцюжа, і зазьея шчасце перамогі, і знікне з зямлі крывавае чума — фашызм. Толькі той час ужо не для іх. Вельмі мудрона выжыць у такой вайне, у такой пякельнай віхуры смерці — так мудра, што і не варта дбаць аб тым — дарма і недарэчна. Гэтую ісціну Клімаў усвоіў даўно — іншай у яго не было. А была толькі справа кожнага дня і задачы, якія трэба было выконваць, было начальства і немцы — яны дыктавалі, вызначалі, усё ў ягоным жыцці залежала ад іх.

— Вунь я некалі служыла ў другім батальёне. Там ротны быў Сіязаў. Дык ён усю восень з акапа пракамандаваў. Залягуць дзе байцы — адразу яму акуп. Два ардынаты былі. Здаровыя такія дзецюкі, усё капалі, капалі, — лілася ў напружанай цішы ціхенькая, добразычлівая гаворка дзяўчыны. Клімаў, не адрываючы позірка ад Грэчкавага ўзвода, намацаў і расшпіліў на баку кабур.

— Ну і што ж гэты Сіязаў? Дзе ён?

— Цяпер няма ўжо. Пад Кашырынём забіла.

— Ну вось. А гаворыш: капалі.

— Дзівак! Дык то выпадак. Ноччу на маршы былі. За дзесяць кіламетраў ад перадавой. Самалёты бамбілі і — асколкам.

— Вось іменна.

Шэсць кулямётаў, зараджаных і нацэленых у іх, стаяць на вышыні, варушыцца дзясятка аўтаматчыкаў. Вінтоўкі. Дзесці стаілася да часу батарэя, гатовая абрынуць на іх шрапнель. Чака-

юць. Боепрыпасаў ім не шкада. У немцаў іх многа. Віхура агню і жалеза запаўне на гэтым касагорыстым лапіку зямлі, наўскасак перарэзанай вузенькім, стаптаным жывёлай прасёлкам. Летас тут было збожжа, была сяўба і жніво, быў хлеб. Цяпер будзе іншае жніво без сяўбы. Трыццаць шэсць страхаў чакаюць таго — за сваё слабае, такое падаткае пад жалезам цела, такое хліпкае сваё жыццё. І для кагосьці гэта ўжо апошні рана, апошняя пядзя жыцця, апошні рубаж яго жыццёвага шляху. Толькі для каго? — вось якім праклятым і нікім ніколі не разгаданым пытаннем мучыць ад веку людзей вайна.

Але — трэба.

Трэба. Інакш нельга. Грукочыць, вурчыць, ірвецца ў вёсцы, джгаюць агністымі струменямі кулі, ірве цела метал. А трэба. Трэба ісці зноў туды, дзе ўжо ганялася смерць і за імі і дзе ляжаць вунь на іржышчы нерухома бугаркі таварышаў. Трэба.

— Ты вось што, Паша, — не паварочваючыся да дзяўчыны, сцішаным голасам сказаў Клімаў. — Ты прыйдзеш пасля. На вышыню. Цяпер пабудзь тут, з раненымі.

Паша грэблівая фыркнула, наморшчыла загнуты піпачкай носік, твар яе ад таго стаў яшчэ больш непрыгожы — дурнаваты і плакслівы.

— Во яшчэ. І не пудумаю. Я ад цябе сёння не адстану.

Ён павярнуў галаву.

— Надумалася. А як жа другія? Раненыя ж будуць.

— Во я іх і дагледжу. Як вышыню возьмем. Так жа ты хацеў?

Клімаў махнуў рукой і зноў распластаўся ніц.

— З табой дагаворышся! Толькі вунь байцы глядзяць. Думаюць, да ротнага ж прыліпла.

— Я не прыліпла.

Усё нішто. Усё можна стрываць. Трэба стрываць. Калі б толькі болей сілы. Болей магчымасці і болей справядлівасці. Рускі чалавек усё можа, усё ўмее, усё здолее, толькі трэба яму болей чалавечнасці ці што. Людскасці. Каб без крыку, без гарлапанства. Душэўней бы. І патронаў. І зброі болей. Тэхнікі. Дужа цяжка так: штыком і прыкладам. Перад вайной гаварылі: усё ёсць. Усіх пераможам. Любога агрэсара разаб'ём на яго ж зямлі. Варашылаў падлічваў шчыльнасць куль на кіламетр фронту, параўноўваў. У нас атрымавалася за ўсе арміі больш. Яму апладзіравалі. Тым ганарыліся. У вучылішчах вывучалі тактыку наступлення, менш

абароны. Адступаць ніхто не вучыў: у Чырвонай арміі адступленне не прадугледжвалася. Вінтоўка СВТ выдавалася за лепшую ў свеце. Аўтаматы забракавалі. На вайне за ўсё гэта расплаціліся. Тыя, хто быў не віноўны ні ў чым. Заплацілі крывёю.

— Я не прыліпла.

— Што?

— Я не прыліпла. Калі так — то і не трэба. Я не ліпучка...

На абрыве зашуршэў глей, Клімаў азірнуўся. Паша, узмахваючы ўскінутымі рукамі, хутка, не разбіраючы шляху, збягала ўніз. Ззаду, шырока разышоўшыся ў разрэзе, хуценька матляліся полы кароценькай яе шынелкі.

— Ну і бяжы! Падумаеш!

— Устаць! Наперад!

Усё, што было дасюль — усе перажыванні, сумненні, клопаты — усё адляцела, знікла, быццам адсечанае назаўжды, засталася ў беззваротным былым. Наступіла новая часіна, пара новага быцця на страшным і няпэўным рубяжы жыцця і смерці.

Клімаў ускачэў, зірнуў у адзін бок, у другі, улавіў позіркам, як здрыгануўся нерухома да гэтага рэдкі ланцужок яго аўтаматчыкаў і ірвануўся ў ветраную прастору поля.

Некалькі крокаў ён бег, але потым адчуў, што апярэдзіў іншых, і прытрымаў крок. Бліжэйшы ад яго байцы ўжо ўсталі і беглі, уставалі дальнія. Густаватай куккай высыпаў зводдаль узвод Грэчкі.

Вецер шкуматаў полы паўшубка, сцябаў па твары матузамі ад шапкі, але Клімаў не прыкмячаў таго — бег. Адна толькі думка кіравала цяпер усім — хутчэй! Хутчэй, пакуль не ўдарылі немцы, пакуль ціха, прабегчы б лішні хоць дзясятка метраў да гэтай вышыні, куды — ведаў ён — шлях вась-вось абарвецца мукай і потам. Кожная частачка ягонага цела сціскалася, напружылася і чакала гэтага гатовяга вась-вось грымнуча удару.

— Шась, шась... шась, шась, — мялі струхлелы іржэўнік боты, валёнкі, гамашы з абмоткамі, каляныя англійскія бацінкі, тупацелі трыццаць шэсць пар ног. Клімаў ужо ўвесь да самых пят выбег на адкрытае, убачыў перакапаную траншэй вышыню — усю, адлесу да пакатага схілу ў вёску, згледзеў, як матлянуліся там у бакі пляскатыя каскі, і ў той час вецер данёс слабы далёкі крык:

— Фойе...

Канец яго пакрыўся трэскатам дзясяткаў ствалоў.

— Нічога, нічога, — казаў лейтэнант, не ведаючы каму — ні то сабе, ні то каму іншаму, хоць у гоме і стукатні стрэлаў і сам не пачуў сваіх слоў. Кулі густа нізлі паветра, зыўкалі, вірашчэлі, на ўсе галасы скуголілі над зямлёй. Здавалася, нейкія нябачныя рукі тудалі за нябачныя даўжэзныя струны, туга напятыя ў паднябессі.

Шквал агню з вышыні адразу прыгнуў людзей да зямлі, нехта ўжо ўпаў. Клімаў адчуў, што патрэбен рывок, інакш рота заляжа. Падхоплены ўласнай рашучасцю, ён выскачыў наперад, ускінуў утору руку — адну з пісталетам на вузенькім раменьчыку, а другой проста кулак і, азірнуўшыся назад да сваіх, закрычаў:

— Бягом! Бягом!!!

І, не аглядаючыся больш, што было сілы пабег.

▶ ВЕРШЫ

БАРОЧНЫЯ ЖАДАННІ

Алена ІГНАЦЮК

Пластылінавыя людзі

Пластылінавыя я прадчуваю людзей.
Так старанна іх лепіць якісь чарадзей?
Шлю ім свой недавер!!!... Бачу ярасны твар:
бы ажыў Рабесп'ер — за ідэю змагар...

Пластылінавы твар разазрэўся-спацеў...
І той дэспат-герой іншым быць захацеў.
Стаў збіральнікам мар — птушку мне прадае
ў пластылінавай клетцы... Яна ж не пня?!

І мяняюцца формы... твару мяккі авал...
Хто рамантыкам быў, той цяпер маргінал?
Не вясковы пастух — не сталічны паэт...
пачынае свой рух ў пластылінавы свет.

Пластылінавы люд запаўняе двары.
Прадчуваю заваяў выціць...
Пластылінавы твар мне, вядзьмак,
не дары:
Не чужое — сваё пражываю жыццё.

Барочныя жаданні

Снег пачаў сваю дзіва-мелодыю,
пад нагамі марозна скрыпеў.
І якому даверыла злодзею
я найлепшых жаданняў напеў?

Снег дарыў зіхатлівыя пацеркі,
вёў мяне ў францысканскі касцёл.
Нас спынілі барочныя зацемкі.
Дзесь разбіўся скульптурны анёл.

Самазванец, ці злодзей зняволены...
Няўжо лордам сябе падае?
Снег імклівы, барочны, намолены...
Як жаданні мае — растае.

Не мадысткай-артысткай, прарочыцай...
Не з малюнкавых стансаў сышла...
Снегу-злодзею ведаць так хочацца,
што я ў стылі барочным знайшла.

Для мяне ты згубіўся...

Я на беразе гэтым...
На тым беразе — ты:
чую тонкія гукі віёлы.
Выйшлі з дзіўнай карэты
на пясок залаты
двое ў белых намітках... Анёлы?

І гудзела рака,
і той бераг звінеў,
і лілася віельная песня...
А я чула запеву
(нават вецер знямеў) —
«...пацалунак не згублены...весні...».

Ці стаў фурманам ты:
зіхаціца плюмаж...
і ліўрэя прапахла анісам...
А анёлы куды? На размораны пляж...
Твары іх — без выразных абрысаў.

Перламутравы дождж у прасторы павіс.
Бераг той ад мяне аддаліўся:
абязлюдзены пляж, і картэж, і аніс...
І на беразе гэтым — для мяне ты згубіўся!?

А купанне анёлаў у рэчцы... Дзіўно!?
Мыюць крыльцы, іх вочы — суніцы...
Калі стыніцца дождж,
то пасцелюць радно
на пясок з пахам рыжай карыцы...

Забыццё

Думкі ў вырай ляцяць,
каб вярнуцца вясною.
А са мною адно пачуццё...
У калядны мароз... за вадую святою
да касцёла іду — не дайду.

Забыццё.
Паўтараецца рух.
І прасторы малюнак.
Кожны дзень да касцёла
іду-не дайду:

сустракаецца гном,
які цягне ў завулак...
З ім мяняю, губляю хаду...

Возьме гном мае дзённыя дробязі,
мае сваркі з зімою — да слёз...
Як з высокаю нотаю ў голасе
літургію пачне пінскі ксёндз.

***

На люстэрку тонкай парай
малявана птушка-Дзіва.
З маім тварам? Мая мара?

Цела — нібы аблачына...
А прычоска — Гамаюнам,
песняй з сонечнага раю...
Я ў блакітным? Ці ў зялёным?
То з'яўляюся... Знікаю...
Тонкай пенай! Белай марай!
Слаўлю новы дзень вясновы.
На люстэрку піша парай
хтось няўлоўленыя словы.
Мо, анёл? З якога неба
мне даносіць, каб прыкрыцца —
ліст зялёны, лустку хлеба...
Сон Адама мне ўсё сніца.

Ў тое чэрвеньскае лета

Птушкі ведаеце: «Дзе я?
Дзе жыў мая надзея?
У дупле вавёркі рыжай,
каб сваё адчуць узвышыша...»

Мне здалося: Грыбаедаў
у Паскевічаў абедаў...
Ў тое чэрвеньскае лета.
З ім кузіна — Лізавета.

Яна моўчкі разглядала
ў кольцах рукі генерала.
Ён з вайны прывёз навіны...
Посуд, ружжа і масліны.

Разліваецца вішнёўка.
І радзее дым кальяна.
І фрранцузская гаворка...
І скульптурная Дыяна...

Бляск саксонскага фарбору...
У блакітнай зале танцы.
Госці клічуць Тэрспіхору...
А з партрэта граф Румянцаў —

паглядаў на Лізавету
ў тое чэрвеньскае лета.

23 лютага Алена Аляксандраўна ІГНАЦЮК адсвяткавала «палову поўні» свайго веку.

Сакратарыят Саюза беларускіх пісьменнікаў і «Літаратурная Беларусь» зычаць ёй і надалей душэўнай акрыленасці і радасных жаданняў!

ТАБЕ І МНЕ

Анатоль ТРАФІМЧЫК

Ich sterbe

І
Я не хачу памерці на світанку,
На ўсходзе дня, якому ружавец.
Хай rock-and-roll заркестрыць
заўтра медзь! —
Я не хачу памерці на світанку.

Хаця засмягнуць вусны, ледзь-наледзь
Не папрашу шампанскага я шклянку, —
Я не хачу памерці на світанку,
На ўсходзе дня, якому ружавец.

І
Прывітанне старым вераб'ям!
Захварэла душа на сухоты
І крычыць з падманутай самоты:
Прывітанне старым вераб'ям!

У сябе запытаўшыся, хто ты? —
Адказаць на пытанне няўцяям.
Прывітанне старым вераб'ям!
Захварэла душа на сухоты.

***

Жизнь, по-моему,
это дарёный конь.
Д. Сэлинджэр

Ад дзяцінства не плакаў наўзрыд,
Хоць хацелася вельмі, — паверце.
Уцячы безгалова ад смерці
Не памог ні mein Gott, ні Майн Рыд.

Ад дзяцінства мой светлы настрой
Пралятаў, як па глосах рэмарка.
Не чытаючы нават Рэмарка,
Не пазычыш у фатуму мрой.

Дыццё
Ад дзяцінства у зубы каню
Заглядаць мяне прагне і прагне.
Растрывожылі Ніцшэ і Вагнер,
І паставіў да сценкі Камю.

І не плачацца болей наўзрыд.
Не бушуюць вербальныя смерчы.
Уцякліся пачуцці ад смерці:
Праз кірыліцу ды — у санскрыт.

***

Восень стаіць на дварэ —
Час незваротна бяжыць.
Нехта раней з нас памрэ,
Нехта павінен пажыць.

Некаму будзе лягчэй —
Хто ўжо дадому сышоў,
З левага ж боку плячэй
Не зарубіцеца шоў.

Будзеш мяне ты чытаць
І не адолееш слёз,
Я ж прабяруся, як таць,
Гэтым радком у твай лёс.

Табе

Давай з табою жыць і плакаць,
Смяцца потым да істэрык...
Украўшы лёгкасць у Кундэры,
Давай з табою жыць і плакаць.

Ці лепей застацца на Вы?
То лепей зусім не застацца.

Хто прыдумаў назву цыгарэт

Мой дзед
прыдумаў назву цыгарэт,
з рыдлёўкай стоячы сярод
балот

Усходне-Еўрапейскае раўніны.
І не ад песень салаўіных —
пад здэкі,
пабоі
і кпіны.

Злучалі рэкі,
валілі хвой
і брудам абрасталі,
каналі
на тым канале.
Таварыш Сталін
і пяцігодкі...

Дыягназ быў кароткі.
А курс лячэння наадварот:
за проста так «дзясятка».
Стагнаў народ
каторы год:
ішла татальная пасадка,
каб думаў,
думаў,
думаў дзед,
і мой,
і твой,
і нейчы,
над назвай цыгарэт —
ажно балелі плечы.

Гады прайшлі,
а на зямлі
ўжо новыя галовы
рыхтуюць новы
гатунак цыгарэт,
але памёр мой дзед,
і назву прыдумляць (ці не!)
табе і мне.

Калі захочацца нам веры,
Нас паглыне пасцелі мякаць.
Давай з табою жыць і плакаць,
Смяцца потым да істэрык...

***

Как Вы милы!..
А. С. Пушкин

Нам лепей застацца на Вы
і думкі выказаць намёкам,
каб змесціва галавы
і сэрца нябачным для вока
было і спакойным для нерваў.
Лепей застацца на Вы,
прычым захаваць нежывы
тон гутарак нашых, і вер-
шыкаў не пісаць і тым больш
цябе не знаёміць з такімі,
што выклікаць могуць боль,
якога ўжо сэрца не прыме
і выштурхне ў месцы, дзе швы
пасля накладуць на руцэ.
Супынімі жа гэты працэс,
нам лепей застацца на Вы.
Саткуць паасобку ставы
своі жыццёвых абзацаў...

▶ РОЗГАЛАС

СЛОВА ПРА «СЛОВА»

Уладзімір КРУКОУСКІ

Маецца на ўвазе «Слова аб палку Ігаравым Ігара сына Святаслаўлева ўнука Алегава». Такая поўная назва гэтага, бадай што, самага знакамітага літаратурнага помніка ўсходнеславянскай літаратуры.

Сёлета сумны юбілей «Слова». 200 гадоў таму ў маскоўскім пажары 1812 года згарэў арыгінал гэтага твора. Знойдзены ён быў графам А.Мусіным-Пушкіным, вядомым на той час калекцыянерам-бібліяфілам. Дарчы, паведаміў Еўропе аб гэтай знаходцы ў 1797 годзе нейкі гамбургскі часопіс. І тут, бачыце, немцы першыя.

Засталіся пасля пажару дзве копіі (спісы), адна ў Мусіна-Пушкіна, іншая — зробленая ў свой час для расійскай імператрыцы Кацярыны Другой. У 1800-м годзе граф апублікаваў свой варыянт, і з тае пары, ужо больш за дзвесце гадоў, ідзе бесперапынная творчая праца з гэтым тэкстам. Артэкулы, кнігі, сотні перакладаў і тлумачэнняў, нават цэлая энцыклапедыя «Слова» — кніжную шафу можна сабраць. І гэта нягледзячы на тое (а, можа, і дзякуючы таму), што сапраўднасць тэксту ўсё яшчэ выклікае сумнеў у даследчыкаў, тэксталагаў, лінгвістаў. Каму яго толькі не прыпісалі: і гісторыку Карамзіну, і самому Мусіну-Пушкіну, і ягонаму сябру Бантыш-Каменскаму, і нават чэху Даброўскаму. Савецкі навуковец А. Зімін цэлую кнігу напісаў на гэтую тэму і нават вылічыў сапраўднага аўтара: архімандрыта Спаса-Яраслаўскага манастыра Іаіла Быкоўскага. Утварылася цэлая школа скептыкаў, не толькі расійскіх, але і еўрапейскіх (немцы, французы).

А тэкст жыве і працягвае карміць (інтэлектуальна, зразумела)

цэлы легіён гісторыкаў і географіаў, лінгвістаў-этымалагаў, паэтаў і фалькларыстаў. Адно шукаюць месца напісання тэксту, іншыя ўдакладняюць час напісання ці храналогію падзеяў, хтосьці спрабуе вызначыць этнічную прыналежнасць аўтара. Гадоў гэтак 35 назад аўтар кнігі «Аз і Я» Алжас Сулейменаў вышукаў у тэксце «Слова» шэраг цюркізмаў і прапанаваў аўтара — абруселага полаўца ці наадварт — цюркізаванага славяніна. Што ж, кожнаму сваё. Найбольш працы кожнаму навукоўцу ці нават чытачу задаюць гэтак званыя «цёмныя» месцы ў тэксце «Слова», малазразумелыя ці наогул невытлумачальныя выразы.

З адным з такіх «цёмных» месцаў звязаныя мае ўспаміны са школьных гадоў. Было гэта ў сярэдзіне мінулага стагоддзя, а дакладней — у 1953-м годзе, у 9-м класе Ружанскай сярэдняй школы, што на Берасцейшчыне. На ўроках рускай літаратуры настаўніца ўсім загадала вывучыць на памяць 20-25 радкоў са старажытнага тэксту «Слова». Кожны мог выбраць кавалак, які хацеў. Мне дык спадабаўся пачатак, «не лепо ли ны бяшеть братие» і г.д. Але кожны раз, даходзячы да словаў «растекашеться мыслию по древу», я спыняўся — узнікаў мажарычны вобраз баянавых мазгоў, размазаных, расцёкшыхся па галінках дрэва. «Серым влком по земли, шизым орлом под облакы» — зразумела. А вось расцёкшыяся мыслі (думкі) ну ніяк не стасуюцца. Інтуіцыя падказвала, што да гэтай звярнай парачкі мусіць быць нехта трэці. Як у фальклоры: тры браты, тры дарогі, тры галавы і г.д. Але інтуіцыяй усё і абмяжоўвалася.

Шоў час, ішлі гады, надшыоў 1990-ы год. У Вярхоўным Савеце БССР створаная фракцыя БНФ «Адраджэнне», Беларусь васьмь стане незалежнай дзяржавай. Зянон Пазняк прапанаваў мне распрацаваць канцэпцыю першай эмсіі беларускіх грошай (асігна-

цыяў), ведаючы маю неблагуую абазнанасць у геральдыцы, эмблематыцы, сфрагістыцы. Даручэнне выкананае, вызначаныя наміналы, назвы, памеры і нават малюнкi, і Зянон з папкай-канцэпцыяй, з абгрунтаваннямі і эскізамі ходзіць па калідорах колішняй кебчаўскай улады. Потым гэтыя матэрыялы асядуць недзе ў нейкім сейфе, а замест гістарычных асобаў, гістарычных помнікаў, гістарычных мясцінаў у нашых партманэ і кішэнях неўзабаве з'явіцца звярнец з грызунамі, драпежнікамі і парачкай травяедных.

Кажаце, пры чым тут «Слова»? А вось пры чым. Працуючы над вышэйзгаданай канцэпцыяй, прачытаў, прагартваў, прагледзеў процьму матэрыялаў на тэму грашовых сістэмаў. Дабраўся да таварных грошай нашых продкаў, яшчэ ў даманетны перыяд. А грашыма ў старажытных славянаў служылі шкуркі дробных звяркоў: вавёрак, ласак, гарнастаяў, куніц. Вавёрка — яна ж веверыца, белка, векша — была самай дробнай грашовай адзінкай. Чытаючы пра «веверыцу» — натыхаюся ў Даля на назву «мысь». Так называлі гэтага звярка на Пскоўшчыне. Далей — болей. Трубачоў дадае яшчэ адно імя: «мыслія».

І тут у маёй памяці ўсплывае школьнае ўражанне ад «цёмнага» месца «Слова». Падказкі пасьпаліся адна за адной. Успомніўся сюжэт са скандынаўскай міфалогіі. Вавёрка з забавным імемем «Рататокс» бегае па сусветным дрэве, якое сімвалізуе трыадзінства нябеснага, зямнога і падземнага і служыць пасярэднікам паміж арлом (неба) і змяй (зямля).

Ізноў спытаецца: пры чым тут скандынавы? А варагі! Яны ж не адзін год пасвіліся на нашых землях і прынеслі з сабой, напэўна, не толькі добрую зброю. Ёсць нават меркаванне, што першую царкву ў нас збудоваў, яшчэ да хрышчэння Русі, нейкі

вараг Торвальд. Другая падказка — з беларускай мовы. Дзеяслоў «уцякаць», хутка бегчы. Значыць, не «растекашеться» Баянава вавёрка па дрэве, а разбегаетца. А тут яшчэ суседзі, палякі падкідаюць аргумент. Паляўнічы па-польску — «мыслівы». І не таму, што польскія паляўнічыя — самыя разумнікі. Мыслівы паляваў на мыслію-вавёрку. Бо здабычай былі чыстыя, натуральныя грашовыя адзінкі. А ўявіце сабе, якім майстэрствам трэба было валодаць, каб патрапіць у маленькага, спрытнага, імклівага звярка паміж лісцяў, галінак і сучкоў. Ды яшчэ і шкурку не папсаваць. Мыслівыя былі асамі ў сваёй справе, снайперамі бронзавага і жалезнага вякоў, таму і захавалася іхнае імя праз тысячгагоддзі.

Але і гэта яшчэ не ўсё. Падказка з мінскай тапанімікі. Была колісь у сталіцы вуліца Дабрамьсленская (захаваўся, праўда, толькі завулак з такой назвай). І вяла гэтая вуліца ў паўднёва-заходнім напрамку, дзе да Менска падступала вялікая лясное ўрочышча, парослае дубамі, хвоймі, елкамі ды лясчынай. А гэта значыць

— жалуды, шышкі, арэхі. Ёсць дзе вавёрчак (мысліям) хавацца, гадаваць дзетак, хапае ежы. Таму і называлася гэтая мясціна «Добрыя мыслі». Слова ж «добрый» азначае не толькі «ласкавы» ці «якасны». Гэта ж яшчэ і багаты, і дужы, і вялікі («добрый кавалак»), і шматлікі («добрая сотня»). Так што «Добрыя мыслі» — гэта шматлікія і якасныя вавёрчыны шкуркі.

І што мы маем у астатку? У астатку — творчы метафизыка-літаратара, як яго разумее таямнічы аўтар або геніяльны містыфікатар «Слова аб палку Ігаравым...». Баян, прыступаючы да новага твору («аце кому хотяше песнь творити»), узіраўся ў праблему, падзею, асобу з вышыні арлінага палёту, ствараючы агульную карціну чарговай «песни». Старанна вывучаў усе нюансы, дэталі, факты, як вавёрка, што лётэе па сучках і галінках дрэва, абнохваючы, абмацваючы, каштуючы ўсё на зубок. Як шэры воўк, ішоў па следу, кіруючыся зрокам, слыхам, нюхам і, безумоўна, інтуіцыяй.

Зусім як сучасны пісьменнік. Асабліва гістарычнага жанру.

▶ ПАМФЛЕТ

ДЗВЕ МАРЫ ПРА АДНО

Віталь ВОРАНАЎ

Распавяду пра двух пісьменнікаў з адной невялікай краіны, недзе не ў цэнтры Еўропы. Іх аб'ядноўвала не толькі краіна, але таксама захваленне ўзнагародай Нобеля.

Так атрымалася, што яшчэ ніводзін пісьменнік, які паходзіў адтуль, ніколі не быў уганараваны славамі літаратурнай узнагародай. Факт гэты не дазваляў нацыянальнай літаратуры «заяць свой пачэсны пасад між народамі», як напісаў калісьці класік. Адзін з двух пісьменнікаў, добра ўсведамляючы сваю місію і адказнасць, пачаў рабіць усё магчымае, каб Нобеля ўрэшце ды атрымаць. Спяраша ён разнаёміў-

ся і паддабрыў усіх магчымых патэнцыйных перакладчыкаў, якія перакладалі з ягонай мовы, пазней разаслаў свае кніжкі ва ўсе пажылыя ўстановы Скандынавіі, а таксама Рыму, Парыжу, Лондану і Берліну, пасля паспрабаваў увайсці ў камітэты з уплывовымі прафесарамі літаратуры ў Кембрыджы, Оксфардзе, Сарбоне, і, вядома, у Стакгольме. Урэшце праз іх ён паспрабаваў, трэба прызнаць, не без пэўнага поспеху, выйсці на некаторых сябраў таемнага журы і нават на самую каралеўскую сям'ю.

Паўсюль, дзе яму даводзілася быць, ён апавадаў пра якучасць праблемы недаацэннасці вялікай літаратуры ягонага народа, пра яго шматпакутную гісторыю і тулачы кон. Каб не быць галаслоўным, пры першай магчымай нагодзе ён нават сам прыняў на сябе функцыю выгнанніка і з'ехаў з краіны, гучна запратэставаўшы супраць нежадання ўладаў падпісаць міжнародную дамову па ахове канадскай казаркі. Больш за гэта, пісьменнік вывучыў жыцццяпісы ўсіх лаўрэатаў узнагароды, сам пераклаў ці паспрыяў у перакладзе амаль паловы літаратурных налістаў на яго родную мову, напісаў нават паэму пра тое, як у 1914 годзе ўзнагарода была фактычна ўжо аддадзена ягонаму суайчынніку, аўтару незабыўнага радка «заяць свой пачэсны пасад між народамі», але ўбачыўшы, як разгараецца самая жахлівая за ўсе вякі гісторыя вайны, выра-

шылі ўпершыню ўстрымацца ад яе ўручэння. Паэма заканчвалася метафарамі пра несправядлівасць і нешанцаванне, якія былі, вядома, алегорыямі на магчымасць і патрэбу выпраўлення мінулага ў сучаснасці.

Другі ж пісьменнік з той самай краіны выбраў абсалютна процілеглую тактыку. Ён застаўся ў краіне і з усіх сілаў сваёй творчай энергіі пачаў крытыкаваць ідэю ўручэння Нобелеўскай узнагароды. На пачатак ён дакладна праштудыяваў біяграфію заснавальніка ўзнагароды Альфрэда Нобеля — з мэтай выстаўлення яго навуковай дзейнасці ў якасці найгоршым святле. У эсе пад назвай «Нобель-Шнобель» пісьменнік засяроджваў увагу на амаральнасці вынаходніцтва дынаміту, найбольш смерцаноснага рэчыва ўсіх часоў. Раскрытыкаваўшы фундатора прэміі, пісьменнік узяўся за вербальную вайну з каралеўскай дынастыяй, выстаўляючы яе як апошніх прайдзісветаў і непераўзыходных авантурнікаў. Затым ён перавёў увагу чытацкай публікі на палі-

тызаванасць пастановаў, якія выносіліся камітэтам, з дакладным пералікам усіх такіх выпадкаў і з не менш дакладным прыбліжэннем гістарычнага і палітычнага кантэкстаў. У канцы ён напісаў уяўную прамову для інаўгурацыі ўручэння ўзнагароды яму самому, якая пачыналася пералікам лаўрэатаў, што адмовіліся ад прыняцця ўзнагароды, і працягвалася асуджэннем неадэкватнасці памкнення парумільённага народа ўплываць на літаратурныя густы ва ўсім свеце.

Хтосьці мог бы падумаць, што другі пісьменнік не хацеў атрымаць узнагароды Нобеля. Дзе там! Яны, два творцы, адрозніваліся амаль ва ўсім, апроч аднаго. Ніводзін з іх ніколі не пакінуў мары пра яе атрыманне.

Вось такая гісторыя двух пісьменнікаў з адной невялікай краіны недзе не ў цэнтры Еўропы. А якой будзе гісторыя трэцяга і чацвёртага пісьменнікаў з той самай невялікай краіны, пакуль яшчэ не ведаюць ні чытацкая аўдыторыя, ні Нобелеўскі камітэт, ні самі пісьменнікі.

▶ ПАЗЭІЯ

СНЕЖНАЯ АЗБУКА ЧАРНАГОРЫІ

Аднаго з выбітных сучасных паэтаў Чарнагорыі Андрыя Радулавіча ведаюць далёка за ягонымі роднымі гарамі: паэтычныя творы Андрыя перакладзены на два дзясяткі еўрапейскіх моў, сярод якіх італьянская, румынская, расійская, украінская, грэцкая, польская, іспанская, англійская, французская... Чарга — беларускай. У вершаваную нізку, прапанаваную ўвазе чытачоў «Літаратурнай Беларусі», увайшлі пераклады з кнігі «Снежная азбука», якая ўбачыла свет у 2007 годзе.

Андрый Радулавіч нарадзіўся ў 1970 годзе ў Падгорыцы, жыў у Падгорыцы і працуе ў Падгорыцы рэдактарам у часопісах «Літаратурны нататкі» і «Squaire». Аўтар дзiesiąці паэтычных кніг на розных мовах, лаўрэат прэстыжных еўрапейскіх літаратурных узнагарод. Цягам многіх гадоў актыўна і плённа займаецца пашырэннем культурных сувязей паміж славянскімі народамі.

Андрый РАДУЛАВІЧ

Фурман

У трох войнах вазіў ён
на бамбукавым вазку
вядомых і невядомых
на той свет
калісьці ў саломе
канюшыне
пшаніцы
калісьці праз чорную варту
праскокваў глыбака зямлю
капаў драбінчкі гузікаў
зубоў і ўспамінаў

Аднойчы заснуў ён ціха
і перапёлчыны яйкі
сціскаў і тытунь герцагоўскі
і косы і бровы быццам цыкорыю
злізаў яму родны конь

Зараз палююць
больш лоўка і бойка
ён шкрабе блажэнную смерць
як варанога каня пад слівовіцу

Толькі ягоны галасісты певень
у сіняй кароне з хаціны
яшчэ аклікае некага

Вядзьмарка

Да прыкладу гэтая вось трохзубая бабця
наўным раздае чырвоныя яблыкі
ранеты ды іншую садавіну
не пераносіць часныку
гайсае на сернай мятле і ездзіць без
фараў ноччу
але калі хочаш
дык і вядзьмаркі не такія як некалі былі
змяніліся
то мужчына то жанчына —
нешта двуполае
з напружаным тварам барбі
у якой грошай як броду
да ўсіх роляў гатовая
заядбаная млыны замяніла
катэджамамі хітан гатэлямі
гарадамі аэрапортамі
гасцюе ў папулярных радыёперадачах
абвешчае
вінаваціць
адбірае
судзіцца
рэкламуе
модныя подбумы топча
экспарт імпорт кантралюе
вырабляе цукеркі бомбы
усе гульні гуляе на шчасце сястра
новую веру прадстаўляе
газ для пацукоў і людзей
элегантная з брыльянтавым
гадзіннікам на руцэ пад шыяй
прадказвае

заклінае
прычэсвае
калекцыянер
рэдактар і прэс-сакратар
злая і мілая
вытанчана катуе
Мятлушка

Па выходных чысціць калі-нікалі
наш дом
Перад дажджом ператвараецца ў жабу
Тады малако прагаркае і дзеці яго
не п'юць

Парасон

Радавану Байовічу
То не парасон з якога
паэт тапельных душ
зняў пярсце́нак і заручыўся са сваёй
дарогай
той блакітны з самотнай усмешкай
на каницы
пад якім Маякоўскі
спакушаў на Чырвонай плошчы
І гэта не парасон з тысячы
і адной ночы
з вялікага расійскага цырку
і тым больш не з фільмаў галівудскіх
а найменей за ўсё парасон
каралевы ангельскай і прынца Уэльскага

Размова не пра парасон
пад якім знішчалі гарады
гучалі важныя размовы тасты
і адпяванні
выносілі прысуды ды ўступалі ў шлюбны
бласлаўлялі люд на плошчы
Святога Пятра

сеялі попел індыйскіх мудрацоў
выгульвалі сабак кітайскага цара
альбо запачаткоўвалі асновы
для дома ўсіх народаў

З усіх славуных
гэта звычайны сваяк далёкі
на сметніцы з якога
нейкія новыя людзі
майструюць клетку
для птушкі
якая нам будзе спяваць
па важных датах

Боты

Боты мае блукалі кудысьці набраўшыся
слімакоў водарасцей дохлых мурашоў
марской травы і нейкай дзіўнай цішыні
Правы бот замяніў мне падушку
Ці глыбокія мае сны
І ўсё тое ж самае
Гартаюць падзівы раны
Шырыцца кола

Боты з сапраўднай скуры
боты з чалавечага твару

Дзяцінства

Нейкая нябачная сіла
грызе мяне пакрысе

І я болей не я

Дзіўная гэтая чара
карона абгрызеная

А я цудоўна ведаю
адвеку сам ведаў
што паззія самая галоўная
на свеце

Як дзяцінства

Залатакоска і кот

Выдавала маці дачку
год га годам
залатакоску раскошную

Мяняліся жаніхі
мужы багатыя князі паэты
чарнявыя і рыжыя са шпорами
на роварах трохколых ды на конях

Урэшце рэшт калека лячэльнік прыйшоў
і то быў апошні цягнік

Цяпер па добрай старой завядзёнцы
плятуць кошкі
з лазы і мараў
і лаюцца зразумела
адзін з адным

Пра ўсё распавёў мне іхні
важны санлівы кот

Нічога новага

Я жыву гэтым жыццём па памяці
дождж ідзе нічога новага
а кожная кропля
сусвет сам у сабе
Адна стрымгалоў уніз па ручцы
майго чорнага парасона
і цудоўна бачу як ты
усміхаешся смарагдава
і падтрымліваеш сякое-такое святло
пакуль насупраць
пад голымі платанамі
дзяўчо прынаеца мне ў каханні
з носам Пінокіо
і чым далей гульня гэтая
тым больш неспраўдная
і ейны нос усё большы і большы
дакладна як у Карла Калодзія
І калі б тэмпература была ніжэйшая
была б то снежная гульня

Але што з таго

Ліст да Чэслава Мілаша

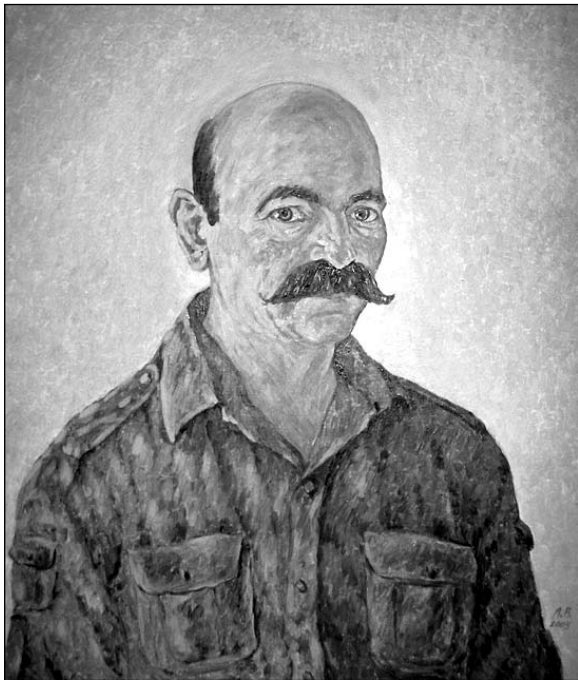
Эх мой Чаславе
як цябе перапісваюць
у маім краі
як не маюць проста свайго
адбітку душы на паперы
Ужо знаёмых акторы
драматычны гурток
пісьменнікаў арыгіналаў
шумяць у перакананні
што стварылі нешта новае
а дзіўна тое
што твая выкіталцоная паззія
набывае пафасу зусім
як мае мёртвага продкі
ссохлы арэшнік
які мне пакінулі
суды і дакументы
ад якіх баліць галава

Пераклад з чарнагорскай Сержука СЫСА

▶ ПАРТРЭТ

ПАЛЁТ НАД ЖЫТАМ

ПРА КАРЦІНЫ ЛЯВОНА ВАЛАСЮКА

Лявон Валасюк. Аўтапартрэт.

Партрэт Ярыны Дашынай

Валыціна ОСПАВА

Выдатны англійскі пісьменнік Джон Фаўлз з горыччу папярэджае чалавецтва, што знікаюць не толькі рэдкія віды жывёл, але і рэдкасныя разнавіднасці пачуццяў.

І сапраўды, сацыяльны ўзрушэнні паднялі столькі мулі са дна падсвядомасці, што ў душы нашага грамадства ўсё менш застаецца месца крытэрыям дабрны. З нашага абиходу паціху знікаюць такія словы, як дабрата-любства, ахвярнасць, бескарнасць, самаадданасць. Наогул, дабрны чамусьці пачалі амаль што таптаць нагамі, параўноўва-

ючы з кваласцю, а то і з дурноатаю. Прызнайцеся шчыра: калі раптам зойдзе гаворка пра альтруізм у кантэксце сучаснасці, разумны сэнс, падахвочаны кагортай пісцолагаў і звінхутай рэчаіснасцю, у першую чаргу з уніклівасцю анатама пачне адшукваць хоць які-небудзь заняббалы карысны намер у дабрачынным учынку, а калі ж не патрапіць знайсці пацверджання сваёй падазронасці, пагардліва пакуруціць віртуальным пальцам каля віртуальнай скроні.

У час, калі на грамадскай ніве культываваныя раней высокія ідэалы ў такім заняпадзе і з кожным годам на прасторах ідэалогіі ўсё больш прывольна пачувае сябе нахабнае пустазелле, у час, калі інстытуты духоўнасці таксама раз'ядае карозія меркантиль-

насці, распавядаць пра нейкі там альтруізм нават рызыкаўна.

І ўсё ж такі, дзякуй Богу, не звяліся з нашай зямлі людзі, якія не ўсе свае ўчынкi падпарадкоўваюць уласнай карыслівасці і грашоваму абагачэнню. Лявон Валасюк, берасцейскі мастак і літаратар, нягледзячы на сціпласць ганарараў і брак вольнага часу, робіць паціху добрую справу: увасабляе ў фарбах сваіх калег з берасцейскай творчай сяброўні («Берасцейскага вогнішча»).

У своеасаблівай літаратурнай галерэі — партрэты Алеся Каско і Аляксея Філатава, Ніны Мацяш і Ярыны Дашынай, Алеся Паплаўскага і Сяргея Амельчука, Міколы Папекі ды іншых паэтаў.

Не бяруся рабіць падрабязны аналіз твораў. Гэта, у рэшце рэшт, справа прафесіяналаў. Мяне ж, на-

роўні з маральным аспектам, найперш цікавіць палітра ўражанняў. На мой погляд, мастак не ставіць перад сабой мэты расшарквацца перад другаснасцю вонкавага вобліку, а спрабуе як мага больш пранікнуць у складанае ўнутранае асяроддзе творцаў тонкай паэтычнай субстанцыі. Інакш для чаго яму ва ўласным партрэце паказаць не росквіт жыццёвых сіл, а чалавечую ролю адольвання перыпетыі жыцця? Нават Папека, які, як вядома, і ў ясны сонечны дзень будзе з жарам сцвярджаць, што за вокнамі навальніца, пагодзіцца: матэрыялізаваная мастаком Міколава харызма на ягоным партрэце яскрава б'е праз усе сітавіны сціплай постаці і начыста забівае прышпілены да паэта каларытны пружанскі пейзаж. Мала, мала папекінаўскім амбіцыям лагоднасці рапсавага квітнення! На заднім плане яўна не хапае старажытнага Рыма, ахопленнага польмею ці, на крайні выпадак, прэзідэнцкай «круцёлкі»...

І на партрэце Ярыны Дашынай бачыш не прывабную маладую жанчыну ў шчаслівай пары мацярынства, а не па гадах творчую сталасць, якая ўладарна наклала адбітак на вобраз таленавітай паэткаі.

Асобна хочацца затрымацца каля супярэчлівага партрэта Ніны Мацяш. Скажу шчыра: першае ўражанне ад карціны было ўражаннем абывацеля. У галаве разгублена замітусіліся думкі: ці гэта няўдача, ці такая задумка мастака? Вядома, кожны майстра мае права на свой стыль. Як не згадаць знакамітага Мадэльяні, які, як вядома, нягледзячы на нястачу сродкаў да існавання, не згаджаўся змяняць сваю творчую манеру і сурова абыходзіўся з вонкавым падабенствам, каб яго не было заслонаю эманациям душы. Але ў дадзеным выпадку я беспаспяхова шукала ў рысах твару, у позірку, у застылай постаці Ніны Язэпаўны той рэдкай сардэчнасці, якая здзіўляла кожнага, хто меў шчасце быць знаёмым з вялікай паэткай, якая зрабіла адчуваць ўклад не толькі ў беларускую, але і ў сусветную лі-

таратуру. І гэтая адсутнасць аўры цяпла «збіла з ног» маё ўражанне ад партрэта.

Зусім па-іншаму ён глянуўся мне ў Белаазёрскай гарадской бібліятэцы, якая з нядаўняга часу носіць імя знакамітай зямлячкі, дзе праходзілі чарговыя паэтычныя чытанні «Бабіна лета з Нінай Мацяш». Перш-наперш кінулася ў вочы незвычайная (амаль суровая) засяроджанасць, якая дарэшты адмятае ўсё навокал: і ласкавы пагляд летняга рання за вакном, і святочны палёт ластавак, і кветкавае хараства, якое з такой любоўю Ніна ўвасабляла не толькі ў паэтычных, а і ў сваіх перкаграфічных шэдэўрах. У напружаным абліччы, паводле трапнай заўвагі Алеся Разанава, адчуваецца нешта егіпецкае, я сказала б, нават нешта сакральнае. Як мне здаецца, толькі ў такім медытатыўным стане і можна ажыццявіць палёт над жытам — палёт над мітуснёй, над прозай жыцця. Нездарма сціплай паэтка прасіла мастака, які браў дазвол на партрэт, не маляваць яе з крыламі. Хто ведае, ці не вадзіла рукой Лявона тая ж самая Муза, што надыктоўвала нашай берасцейскай зорцы зорныя радкі, каб побач з фотаздамкамі і творчым набыткам мы маглі бачыць праяву акрыляючай сілы духу вялікай мысларкі, усё жыццё якой з'явілася пацверджаннем яе выпактаваных думак:

Інач усё, што можаш

перайначыць,

Вітай усё, над чым не ўладны ты.

Што ж да аддачы...

Не чакай аддачы.

Не тут яна. За рысай немаць.

Гэта, канечне, мой пагляд на творчасць Лявона Валасюка. Але і ў кожнага з вас ёсць магчымасць атрымаць уласнае ўражанне ад яго карцін. Прыезджайце на штовосенскія мацяшынскія чытанні ў Белаазёрск! Там заўсёды рады гасям. А мне хочацца пажадаць самабытнаму мастаку і літаратару і надалей творчага плёну і ад душы падзякаваць за добры пачын.

▶ ТЭАТРАЛЬНАЕ

КВЕТКА ДЛЯ ПІНЫ БАЎШ

Сяргей КАЛЕНДА

Свабоднаму Тэатру прысвячаецца

Калі сам жывеш у свеце слоў, калі знаходзішся ў працэсе творчасці і галава перапаўняецца тэкстам, які так неабходна перакласці на паперу і зрабіць гэта тэрмінова, неадкладна, Свабодны Тэатр апынаецца каталізатарам, бяспрэчна...

Але як толькі бярэшся за паперу, ужо паспявае насунуцца новы тузін ідэй новых тэкстаў, і пачынаеш у думках расплывацца ў розныя тэкставыя бакі. Я даўно ўжо планую напісаць драму для тэатра аднаго акцёра, штосьці ўрбаністычнае, абсурднае, ганебнае... напісаць п'есу — задача спасцігальная і адначасова — не... чагосьці заўсёды не стае... гэта як з раманам, які можа ляжаць гадамі ў тэчы, пісацца, перапісвацца і заставацца чымсьці далёкім, няспраўджаным...

чаго не скажаш пра апавяданні альбо літаратурныя праекты... кажуць, кожны чалавек носіць у сабе гатовую кнігу, яе трэба толькі правільна разбіць на часткі і запісаць... але ў кожнага гэтая кніга розная: у кагосьці — як раман, у кагосьці — як нешта пост-, нехта носіць сваю кнігу ў выглядзе цытатаў з іншых твораў... дык вось у мяне, замест гатовай кнігі ў галаве існуе гатовая п'еса, але я яе чамусьці не магу выкласці на паперу... апавяданні — лёгка... праекты, нават раманы, магчыма... але п'еса — гэта немагчыма... я наведваў шмат розных тэатраў, чытаў драматургію, знаёміўся з драматургамі, піў з акцёрамі... але ўсё дарма... пакуль я не пазнаёміўся са Свабодным Тэатрам... штосьці пачало варушыцца, спачатку ў целе, потым гэта перамясцілася ў галаву, магчыма, гэта першыя спробы нарадзіць п'есу... хто ведае, але пакуль толькі гэты тэатр выклікае нейкія варушэнні ў калытэатральнай прасторы, ён

нібыта каталізатар, якога раней не ставала...

Колькі ўжо разоў усхваляўся Свабодны Тэатр, але кожны раз ён нікога не пакідае абывацям... кожны раз словы апынаюцца ніжэй за пачуццё, якое атрымліваеш пасля спектакля... тыя адчуванні, што выносіш з хаткі на ўскраіне, у прыватным сектары Менска, дзе кожны, хто сядзіць побач з табой, не проста глядач, а блізка табе чалавек, інтэлектуальны, ідэйны сваяк, і вы сядзіце разам, шчыльна, блізка, далучаныя да нейкага містычнага дзеяння, у нейкім творчым уздыме ўнутраных пластоў эмоцый, пачуццяў і думак і, пачынаючы з першабытных адчуванняў і заканчваючы духоўным канцэптам, усе вашыя такія адасобленыя малекулы злучаюцца ў агульным сакральным захапленні, якім, па сутнасці, нельга дзяліцца з мінакамі недзе на вуліцы...

Падчас і пасля прагляду п'есы гэтыя выпадковыя сустрэчы з вачыма суседзяў... калі адбылося

пранікненне ў душу акцёра, які эмацыяна расхінуты перад табою — і нават існуе магчымасць бачыць, як б'ецца ягонае сэрца, як яно трыміцца, прамаўляе ў адчай штосьці вельмі істотнае... з'яўляецца адчуванне, што паветра вакол таксама распавядае разам з актёрам, цытуе жыццё, раскрывае аповеды, становіцца зразумелым: усё, што ты можаш адказаць на пытанне «як прайшоў спектакль», гэта прамаўчаць і захаваць у сабе тое, што набыў за тыя сакральныя паўтары гадзіны. І, пакідаючы тэатр, спыніўшыся пакуруць ля яго дзвярэй, ты будзеш глядзець у глыбокія вочы тых, хто гэтак жа, як і ты, перажыў катарсіс, памёр і адрадіўся разам з драматургам, навучыўся мудрасці разам з харэографам, або проста спазнаў непараўнальны шакаладны прысмак далоняў акцёраў, што дакрануліся да цябе... ты будзеш глядзець на свет з іншага ракурсу...

Ты ўзбагацішся творчасцю, і нішто не будзе замінаць гэтаму, бо тэатр ёсць тое самае — тваё, чаго ты так доўга шукаў, блукаючы з тэкстамі ў галаве... ты будзеш перабіраць у памяці ўбачанае і пачутае і ўспамінаць менавіта тых актёраў, за спінай якіх ста-

яў, калі яны плакалі, смяліся і з'язджалі з глузду, — менавіта гэтае чараўніцтва, дзе ў сілу магутнага, блізкага кантакту з дзеяй, з працэсам гульні ты сам становішся акцёрам, і вашыя сэрцы б'юцца ва ўнісон... і разумееш, што, дакранаючыся да мастацтва, ты нават не заўважаеш, што мастацтва дакранаецца да цябе...

«Мне не цікава, як рухаюцца людзі, мне цікава, што імі рухае», — казала Піна Баўш...

Многа рухае неперадольнае жаданне пісаць, ствараць літаратуру, чытаць, вывучаць мастацтва і аўтарскае кіно, многа рухае непаўторны набывы досвед, які я выношу пасля прагляду п'есы, і спяшаюся дахаты, натхнёны ідэямі новых гісторый, натхнёны творчым працэсам, каб нешта ствараць... многа рухае ўпартасць, маё крытычнае стаўленне да сябе, многа рухае тое, як часта несправядліва стаяцца да мяне... многа рухае абывацкасць людзей... я ніколі не хачу стаць абывацкам... многа рухае любоў маёй сям'і... многа рухае жаданне быць кімсьці, а не чымсьці... многа рухае эга... мяне рухае маё «я»... мяне рухае Свабодны Тэатр... тэксты ў галаве, каханне і мэты... я рухаюся, я жыву, я існую...

КРЫТЫКА

22 (14)

▶ водгук

ПАСАДА АЛЯКСЕЯ БЕЛАГА

АЛЯКСЕЙ ФІЛАТАЎ

Другі раз за некароткае сваё літаратурнае жыццё на такой самай «пасадзе», як у Аляксея Беллага, пішу пра паэта з блізкіх Баранавіч, добра не ведаючы яго.

Даўно чуў, захапляўся вершамі, ды не судзіла сустракацца. А вось сутыкнуцца са шчырым светам ягонага крэўнага роду давалося праз брата Канстанціна Ільіча. У ліпені 2000 года па-чалавечы зрабіў ён для мяне амаль лёсавызначальную паслугу. Пры больш блізім знаёмстве з Аляксем Ільічам яшчэ раз упэўніўся ў справядлівасці выслоўя: яблык ад яблыні далёка не падае. Дабрыня — дамананта сямейнага духу Белых.

Крышку подаўну так пісалася пра таксама незнаёмага і таксама таленавітага паэта Івана Арабейку. Дык якую пасадку займае Аляксея? А такую, як і Арабейка. Іхняя пасадка — паэт, пісьменнік, а вось прафесіі розныя. Аляксея — марак, Іван — шклодуў. Але

іх яднае адна, дарагая душы, справа, адзін занятак — тварыць! І сцвердзіў гэта Белы шчырым паэтычным радком, у якім вызначыў галоўную думку (ідэю) сваёй паэзіі: А мая душа не адбалела // Аб пакутным лёсе Беларусі // Бо працягу Аляксеем Белым // І пасадку страціць не баюся.

Сам Бог ведае, што зрэдзь даруючы чую душы дзіцё свайму — ой як цяжка выбіцца таму ў творцу! Ведаюць гэта і кожны з тых, хто пакінуў пасля сябе няхай жарытка, няхай каліўца, няхай расінку-пярлінку ў літаратуры,

у мастацтве. Бо творчасць — гэта праца душы, асабліва плённая, калі ў душы гэтай з зацацця, з нараджэння да скону жыве ўсёмагутны Творца.

Свой арыгінальны па афармленні, «таненькі» зборнік паэзіі (малы, ды залаты) «Кветкі ў стагах» адкрывае былы «марскі воўк» з адчуваннем у душы Неба і прамаўляе ўзрушана і шчыра да кожнага з нас: У небе ўзвышла Віфліемава Зорка // Настала Хрыстова Раство! // І забыўшыся ўрэшце на спрэчкі і бітвы // З адчуваннем любові й віны // Людзі ў дзень гэты светлы ідуць да малітвы // І гудуць над Зямлёю Званы...

Як і належыць хрышчоаному чалавеку, успомніўшы паперад адказнае справы Хрыста, Аляксея Белы вядзе чытача ў «свет цудоўны і бясконцы» і па «шырокай дарозе», і па «сцяжынцы да роднае хаты». Разам з паэтам трапляе ў гэтае буйства жыцця і чытач. Але разам з высёлкай пяшчоты, замілавання ўрываецца ў сэрца... няўхільная, бяскондая туга, бо трапляем мы ў...памерлу вёску, дзе жывы толькі конік у траве. І паўстаюць увачы вершы пра пакутны лёс Беларусі, манкурцтва

яе павадыроў, духоўны, «жывы» Чарнобыль...

Здзіўляе паэтычная спеласць Аляксея Беллага, ягоная зарыентаванасць у часе і прасторы. І роднае цёплае Палессе, і зледзянелая Поўнач, і пасляваеннае басотнае дзяцінства, і сталая, ды ўсё ж з бунтарскаю закваскаю, сёння, шматтэмнасць, шматдумнасць, шматпачуццёнасць, гімны, оды Каханню, Айчыне, Мору, радкі пра папличнікаў у слугаванні роднаму слову «куюцца, гартуюцца» не халодным чалавечым, які авалодаў літаратурнымі пацярушнымі штампамі, а талентам з Данкавым сэрцам у грудзях.

Арыгінальныя, своеасаблівыя вершы пра паэзію і асабліва пра паэтаў. На могільках у Міхнавічах скончылася бадзяжная дарога Міколы Купрэва. Ляжыць наш геніяльны паэт побач з Аляксеевымі дзедам, бацькам, бабай і матуляй. І спее ўпэўненасць у душы, што «жалуды адскочаць» ад усіх пяці камянёў і прарастуць магутнымі дрэвамі ў новае жыццё...

Шмат чаго знойдзе беларус-патрыёт у цененькай памерамі ды густою зместам кніжцы Аляксея.

Скончыць падзяку цэзку свайму за карысную ягоную працу карціць двума сказамі пра два вершы з «Кветак у стагах». Колькі адпывузгана, намечана рознымі цынікамі, ханжамі пра братэрства, аднасць славян, якія, безумоўна,

былі, ёсць і павінны быць насуперак хіжым «об'ядніцелям». І як магутна сказаў пра гэта беларускі паэт Аляксея Белы: Аркестр заціх, салот заціх // Адплакалі мужчыны // Ды будуць вечна помніць іх // Ойчызна і Айчына (верш «Загінуўшым пілотам»).

Праўду, шчымымі-пяшчотную, салодка-гаркаватую, выпакутаваную праўду чалавечы пачуццё гаворыць Аляксея і для душы, і для розуму: «У маленькім Лагішыне будзе дыхаць бы, у Блока цішком ля акна жанчына духамі і туманамі. А за ёй назірае звераваты, у гадах, дальнабойчык. Зоркі ляжаць на дне вясковага калодзежа. Горкне ў келіху віно. А прынец з прынцэсаю не сустрануцца. Сумленне перамагае заган, доля не даруе, можа, і бессмяроцця шчаснага імгнення, хоць абое бясконца жадалі зліцца ў адно» (верш «Снежань. Хутка перадсвяточныя дні»). Адчуй, узрадуйся, уздыхні, чытач...

Густая, не «для нежнаго ушка» (хоць яно і не аглухне) паэзія Аляксея Беллага. Настаноена, адстоена, тройчы перагнанае духоўнае пітво, моцнае, як «тры чаркі», што «так выдатна пайшлі ў каваліцу». Раю нашым літаратурным крытыкам ухапіць моцнага, свежага духу, адшукаць у творчасці правінцыйнага паэта красу і моц «дабром прасякнутае музы».

▶ РЭЦЭНЗІЯ

А Д А Д А Я

Таццяна БАРАДУЛЯ

У 2011 годзе ў выдавецтве «Кнігазбор» дэбютаваў з кнігай паэзіі «Душы маёй няскончаны палёт» Эдуард Дубянецкі.

Жанрава і тэматычна аўтар раздзяліў вершы на 5 раздзелаў:

I. «Туды, дзе мора сінім аметыстам...» Лірычныя роздумы, спробы філасофскага асэнсавання жыцця і вызначэння месца Чалавека ў Свеце. Маналог лірычнага героя звернуты найперш да сваёй душы, а праз яе — да праніклівага чытача, як да свайго «alter ego». Вершы кранаюць шчырасцю, юначай узнесласцю, романтичнасцю, верай у светлае (найбольш выразныя, на маю думку, наступныя: «Зорка лёсу», «Дрэвы», «Зліццё», «Заходзь...», «Кропка», «Басаногі дождж», «Мора радасці», «Маўклівы сум», «Не спяць...», «Прыгонны артыст», «Таўро зайздасці», «Суполка адзіночкі самотных», «Душа мая — неба сяброўка»). Тут ёсць нечаканыя трапныя вобразы і назіранні за жыццём, паэтычныя вынаходкі і ўдалыя эксперыменты:

Дрэвы

Быць можа, дрэвы —
гэта спрадвечныя
Сувязныя
Паміж шматфарбным
і шматгучным
Надземным, нашым светам
І царствам маўклівым
падземным...

Трэба адзначыць, што ў некаторых вершах сустракаюцца

і стылістычныя памылкі альбо недакладнасці. Напрыклад, у вершы «Вечная спадарожніца»:

...Заўжды
Са мной ты —
Спадарожніца мая,
Якая
Не адыходзіць ад мяне...

У вершы, які даў назву ўсяму раздзелу, чытаем: «...дзе карал блішчыць ў вадзе, бы сонца...». Але ж карал у прыродным выглядзе (калі ён у вадзе і не згублены якой-небудзь ныральніцай у ювелірным вырабе) зусім не блішчыць, тым больш не блішчыць, як сонца.

А верш пад назвай «Раз'юшаны вандал» нагадаў мне дзіцячую страшылку кшталту «чорнай чорнай ночку ў чорным-чорным пакоі...» (нягледзячы на тое, што вобраз у ім вымалёўваецца арыгінальны):

...Праішоўшы па залах
Майго дома,
Раз'юшаны вецер
Скінуў плашч
Чорны свой...
І тут мне
Падалося
Што то быў не вецер,
А той,
Бачаны мной
Ў страшным сне,
Нашай жарсці
Ненасытнай, пражэрлівай... воўк.

II. «Ужо блізка цунамі каханя». Як вынікае з назвы, у гэтым раздзеле прадстаўлена любоўная лірыка. Лірычнаму герою ўласцівыя шчырасць, неабароненасць (і нежаданне абараняцца), тонкасць адчування, вастрыня

(а дзе-нідзе і напал) пачуцця, а таксама чысціня і святло душы. Адчуваецца сапраўды перажытае, няма надуманасці, жадання нежк упрыгожыць сябе. А тое, што ідзе з душы, трапна, па-мастацку ўвасабляецца ў формы. Канешне, нічога новага аўтар тут не сказаў (як і многія сучасныя майстры слова ў гэткай тэматыцы), але для любоўнай лірыкі больш, чым для якой іншай, характэрна выслоўе: не істотна што, а істотна як.

...О, як мне хочацца!
Ў нябёснай прасторы
Пагушкацца разам з табой
На касмічных арэлях,
Прымацаваных
да бліжэйшых зор...

Кранаюць таксама вершы «Напаўненне», «Кругазварот пачуццяў», «Калі б...», «Імклівая», «Было свята...», «Каханне», «Пад восенскім небам», «Так і не», «Тваё каменнае маўчанне», «Раман аб страваным каханні», «Твой позірк», «Таямніца дзівочай душы», «Узыходжанне», «Цень», «Цунамі каханя». Аўтар не толькі ўвасабляе ў словы сваё пачуццё, але і спрабуе пафіласофску, а часам і з ноткамі самаіроніі яго асэнсаваць.

У некаторых вершах сустракаюцца сэнсавыя недакладнасці. Напрыклад: «Цяпер твой вобраз бачу толькі ў сне // Бяссоннымі і доўгімі ночамі...». У сне ў бяссонную ноч? Тады якая ж яна «бяссонная»?

У вершы «Каханне, забітае цемрай» слова «цемра» сустракаецца 8 разоў, а слова «каханне» — 3 разы (колькасць радкоў — 9). То і зразумела, чаму ў выніку каханне атрымалася забітым цемрай — з-за колькаснай перавагі апошняй...

III. «Не чутны спеў Арфея на зямлі...» — філасофская і грамадзянская лірыка, у якой праз боль і душэўныя пакуты аўтар асэнсоўвае праблемы чалавечага шчасця,

існавання, дачыненняў са светам і сваім унутраным «я». Але трэба адзначыць, што праз награванне вобразаў (здань, бездань, чорны птах, чорны д'ябал, ледзяная туга, страх, Вялікі Жах, гора, вар'яцтва, крумкач, нябыт, лекла) аўтар не вырашае вышэйзгаданыя праблемы, а паглыбляе панічныя настроі, не дужа стараючыся зрабіць гэта хаця б мастацкімі сродкамі, у чым мне бачыцца галоўны недахоп гэтага раздзелу. Напрыклад:

<...>
...Я адчуваю,
Што ўжо вельмі блізка
Ад нас усіх вялікая бяда.
Але мае ўсе
Прадчуванні не патрэбны
Нікому ў гэтым свеце...
А шкада...

Адносна вершаў кшталту вышэйзгаданага хацелася б запытацца: а чым яны, акрамя наяўнасці рыфмы, адрозніваюцца ад прозы?

IV. «Ад А да Я». Вершы ў розных жанрах і відах. Актава, александрыйскі верш, акраверш, брахікалан, версэт, вершасказ, вірэлэ, газель, гашма, касыда, кыта, лімэрык, ліпаграматычны верш, лэ, пантарым, рандо, рандэль, рубаі, рытурнель, рэха-верш, санет, сіцыліяна, танка, таўтаграма, трыялет, туюг, тэрцына, фард, хоку, ямбы — формы, у якіх аўтар, нібыта аддаючы даніну Музе Паэзіі, спрабуе сябе. Вершы нераўназначныя па мастацкім узроўні і наяўнасці мастацкіх сродкаў; на розную тэматыку (грамадзянская, філасофская, любоўная лірыка). Вобразы вершаў грамадзянскай скіраванасці падобныя да вобразаў з папярэдняга раздзела кнігі (здрада, зло, мана, цемра, страх). Уражанне, што «зацісканне ў форму» адмоўна адбілася на іх якасці. Асобныя вершы філасофскай скіраванасці, а таксама любоўная лірыка,

на маю думку, пераўзыходзяць вершы грамадзянскага зместу па вобразнасці і якасці валодання мастацкімі сродкамі, а версэт «Без цябе» і вершасказ «Зоркі» вылучаюцца арыгінальнасцю аўтарскай задумкі, сюжэтаў, а таксама натхненнем і святлом, якімі «дыхае» кожны радок вышэйзгаданага твораў: «Я ніколі не адчуваю сябе цэласным, напоўненым усімі фарбамі і пахамі жыцця; я — нібы разбітае люстэрка // без цябе, // мой сябра!»; «Звычайна зоркі вельмі пільна і зорка ўгледваюцца ў глыбіні Сусвету, бо трэба ж добра ведаць, што іх чакае наперадзе і ці не ляціць насустрач хто-небудзь з іхніх ворагаў. <...> І як жа хораша зорнай ночку глядзець у небасяжанае і недасяжнае неба, з якога нам падміргаюць і ўсміхаюцца тамтэйшыя абарыгенкі — зоркі!..»

Трэба адзначыць, што формы касыда, вірэлэ, кыта і фард упершыню ўжыты аўтарам у беларускай літаратуры.

V. «Кропелькі. Паэтычныя афарызмы і мініяцюры» — самы ўдалы раздзел у кнізе, дзе паспраўднаму праявіўся «партрэт» творцы, яго непаўторны паэтычны голас. Думкі, якія аўтар «разняволіў», і аказаліся самымі трапнымі і яркімі. Лаканічна, проста і «ў дзясяткачку»:

***

А сёння снег ідзе-ідзе-ідзе...
І бачна, што не думае спыняцца.
Няўжо ён —
О, вандроўнік малады! —
Шчэ не паспеў
Зямлёй
Нацалавацца...

У цэлым, нягледзячы на пэўныя хібы і недахопы зборніка вершаў «Душы маёй няскончаны палёт», Эдуард Дубянецкі, навуковец, гісторык, культуролаг, заявіў пра сябе і як пра адметнага паэта.

23 (15)

КРЫТЫКА

▶ **ВОДГУК**

ТУРМА І ВОЛЯ:

ПАВОДЛЕ ПАЭМЫ УЛАДЗІМІРА НЯКЛЯЕВА «ТУРМА»

Міхась ЮЖЫК

У №55 часопіса «Дзеяслоў» была апублікаваная паэма Уладзіміра Някляева «Турма», напісаная, як пазначана ў публікацыі, «25–31.12.2010» ва ўнутранай турме КДБ.

Вось такім чынам бавіў беларускі паэт час ад каталіцкіх Калыдаў да Новага года. Твор падкупляе найперш праўдай перажытага і магутнай энергетыкай, якая не часта з'яўляецца ў чалавека, якому за шэсцьдзясят. Яе быццам пісаў малады чалавек, самой прыродай заведзены на максімальнае дзеянне і барацьбу. Усе радкі паэмы — гэта змаганне з Турмой ва ўсіх магчымых яе праявах. Хаця Л. Талстой, калі быў пад хатнім арыштам у Яснай Паляне пасля вядомага ліста «Цару і яго памочнікам», ледзьве не скардзіўся на тое, што яго не пасадзілі ў турму. Бо турма для сумленнага чалавека (Талстога) была ў той цемрашальскі (як здавалася пісьменніку) час адзіным для яго прымальным месцам. Ён

хацеў пацярпець не менш, чым церпіць Воля ў яго краіне. Праўда, як паказалі далейшыя рэвалюцыйныя падзеі, змаганне за Волю і перамога, калі гэта адбываецца гвалтоўна, часам прыводзіць да яшчэ горшай Турмы.

Уладзімір Някляеў падышоў да паэмы не плоска, не спрощана, не прамалінейна. Гэта не крык зняволенага «Адчыніце, сякія вы і такія!», гэта са скразной ідэяй шматпластовы твор...

Пазбягаючы адналінейнасці, Някляеў, на маю думку, занадта ўскладніў вобразнасць паэмы. А яе шматсэнсавасць таксама не будзе напоўніцу зразумелая простама чытачу. Аднак, адчуваецца, калі паэму чытаць услых, то яна, дзякуючы энергетыцы, прасякне любое, нават самае закам'янае сэрца. Мабыць, твор і прызначаны для чытання з высокіх трыбун. Толькі дзе тыя трыбуны?

*Турма ў турме — і воля ў ёй.
Усе за кратамі ў краіне,
Дзе дух крывіцкі нема гіне,
Разняты з моваю сваёй.*

Што гаворыцца ў гэтых чатырох радках? Здавалася б, кожны

зразумее: дух наш беларускі нацыянальны не можа выбіцца з-пад кратаў агульнага рускамоўя і прасавецкай ідэалогіі. Аднак — не толькі гэта. Радок «Турма ў турме — і воля ў ёй» можна чытаць па-рознаму. Першы варыянт: душа, якая і на волі ў турме, пасаджана ў турму; і адначасова ў турме — прага волі. А другі варыянт: душа, вырываючыся на волю з вязніц сваіх забабонаў, можа нават у турме нарадзіць для сябе волю.

Прычым апошні варыянт выглядае для мяне якраз ісэнсавым стрыжнем паэмы. Бо пры канцы, ад «кахання» з Турмой, паэт нараджае волю.

*Ах, воля, воля! Што хацець,
Апроч цябе? Дальбог, нічога!
Калі ты не са мной — дарога
Ёсць да цябе, якой іду.*

Літаральна на працягу ўсёй паэмы У.Някляеў вобразна даводзіць чытачу, што не трэба прымітыўна, выключна ў палітычным плане, на канкрэтным яго прыкладзе разумець імкненне лірычнага героя да волі. Воля — паняцце тут надзвычай шырокае. Гэта стан душы. Паэт і ў тур-

ме можа аказацца не скораным, вольным, нават вальнейшым, чым на свежым паветры без кратаў і ланцугоў. Большасці ж насельніцтва нашай краіны воля і не патрэбная зусім, бо яны баяцца выйсці на тую волю з вязніцы сваёй душы і гатовыя ахвяраваць сваёй волі дзеля спакою і адноснага дабрабыту. Або для таго, каб не было яшчэ горай. (Каб нехта ўзяў на сябе адказнасць за нас.)

Да волі трэба дарасці і саспець унутрана, каб яе атрымаць вонкава. Людзі ў адносна вольных краінах выціскалі з сябе рабоў стагоддзямі. А самая вольная краіна свету — ЗША — сталася такой менавіта таму, што Амерыку ў свой час папльылі пакараць самыя вольналюбівыя і смелыя людзі. Там моцны генфонд адпачатку, які, праўда, цяпер усё больш і больш псеўца крывёй рабскіх народаў свету. Але парадокс: у самай вольналюбівай краіне — дыктатура самага жорсткага ў свеце закона. Што яшчэ раз сведчыць пра выключную слухнасць стрыжнявой думкі паэмы «Турма» — будзь вольны духам, будзь вольны ад подласці, злачынства і здрады і г.д.

У. Някляеў у паэме вядзе ў літаральным сэнсе дыялог з Турмой як з жывой істотай. На фоне дыялога лірычнага героя з Богам гэта наводзіць на паралель: Турма ёсць сам сатана. Таму «каханне» паэта з Турмой, якое ўрэшце завяршаецца народзінамі Волі, выглядае трохі пачварна.

І таму гэтае «каханне» можна пісаць адно ў двукоссі. Насамрэч жа «каханне» ёсць барацьба з д'яблам, які хоча зняволіць душу кожнага чалавека.

*«Ты будзь маім, маім, маім,
Са мной адзінаю, адным...» —
шыпела голасам змянім
Турма...*

Цягам паэмы паэт пракольвае Турму ў абліччы змяі здідаю, а яна ажывае і трансфармуецца ў вобраз каханай. Такая вось складаная філасофія. Якая, на маю думку, гаворыць пра тое, што Турму нельга проста заложыць, яе можна толькі адолець, увайшоўшы ў яе (як паэт — за краты) і «пакахаўшыся» з ёю. І тады толькі, праз пакуты, дасягнуўшы пякельнага дна, калі дух твой не зламаны, ты можаш прыдбаць жаданую Волю. Яна, як у паэме, будзе народжана ад гэтых зносінаў...

Чытаючы паэму, без «падаплёкі» не абыйсціся. Шматпластовасць і складанасць вобразаў — далёка не заўсёды перамагаюць. Бо адпачаткавая мэта паззіі была — каб яе лёгка запаміналі непісьменныя і перадавалі з вуснаў у вусны.

Але ўсё гэта выглядае неістотным у святле таго, што ў беларускай літаратуры паэмы такой энергетыкі і такога агульначалавечага пафасу, а таксама непрыхаванага нацыянальнага болу, а таксама такой мастацкай моцы — яшчэ не было.

▶ **РЭЦЭНЗІЯ**

МЯСТЭЧКА — КОСМАС — ГРААЛЬ

Людміла РУБЛЕўСКАЯ

Ала Сямёнава. Святло загадкі. У кн.: У святой краіне выгнанні. Імпрэсіі, адлюстраванні. Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў «Кнігарня пісьменніка», Мінск, Кнігазбор, 2011.

Кожны пісьменнік стварае сусвет — ісціна настолькі ж банальная, як і сцверджанне, што асобны твор можа стаць выхадам у нацыянальны космас. У кнізе Алы Сямёнавай «У святой краіне выгнанні» твораў шмат — гэта і літаратуразнаўчыя эсэ, і рознага кшталту апавяданні, і імпрэсіі... Але я засяродзілася на цыкле апавяданняў «Святло загадкі», якія я б азначыла як аўтабіяграфічную аповесць.

Мне цяжка ўявіць, каб Ала Сямёнава напісала гэтую аповесць у савецкі час — настолькі нетыповая ў яе тэксце Беларусь, настолькі нетыповыя, несавецкія ў стэрэатыпным разуменні яе героі. Перад намі — свет беларускага заходняга мястэчка (у якім пазнаецца Наваградка)...

Мястэчка

Галоўная гераіня — дзяўчынка Дана — вяртаецца з эвакуацыі ў родны горад разам з маці і дзедам. Маці — адвакат, вышталцоная шляхетная кабета, дзед — былы ссыльны, які ўпарта носіць канфедэратку, чытае ўнучцы верш Максіма Багдановіча «Пагоня»,

чытуе Адама Міцкевіча і вязе на экскурсію ў Вільню, дзе паказвае касцёл, у якім браў шлюб...

Мястэчка, у якім адбываецца дзеянне, робіцца ўвасабленнем нацыянальнага беларускага Космасу. Дваістага космасу — бо, як даўно ўжо сфармулявана беларускімі філосафамі кшталту Ігната Абдзіраловіча, лёс беларусаў — быць на цывілізацыйным разломе, на сутычцы дзвюх цывілізацый, заходняй дэмакратыі і ўсходняй дэспатыі, і сінтэзаваць у сабе іх рысы...

Калісьці Беларусь называлі краінай замкаў. Але доўгі час яе культуру ў асноўным вызначала культура мястэчак, разбураная савецкай сістэмай. У тэксце Алы Сямёнавай аднаўляецца гэты каларытны, непаўторны свет.

Тыповае беларускае мястэчка — гэта скрыжаванне канфесій і нацый. Мястэчка, якое апынулася ў складзе Савецкай Беларусі незадоўга да вайны, захавала ў сабе рысы еўрапейскага горада. Безумоўна, яго асавеччываюць, насяляюць прысланымі з усходу кадрамі. Мы бачым гэта толькі кропкава — кабета-чужынка бясконца слухае пльгту з рускай песняй «Валенкі, валенкі...» і лузгае на вуліцы семкі, абураючы суседзяў.

Безумоўна, тут адбываўся і адбываецца пошук «ворагаў народу» (гэта ж адразу пасля вайны, пры Сталіне)... Мы ведаем, як азвярэла зачышчаліся ў той час такія мястэчкі, пад якім падазрэннем былі ўсе «заходнікі». Як раскулачвалі, высылялі, расстрэльвалі... Але ў тэксце мы гэтай трагедыі не бачым. Гераіня — маленькая

Дана — успрымае ўсё навокал выключна праз уласны сусвет.

Космас

Дана належыць да савецкай гарадской эліты. Яе маці, адвакат, нават нейкі час служыла ў НКВД, хоць і была беспартыйнай. Дана жыве ў добрай службовай кватэры з прыслугай, мае прыгожыя сукенкі, не ведае, што такое голад... Яе атачэнне — юрысты, настаўнікі, гандляры. Толькі потым Дана даведваецца пра кагось са сваякоў ці суседзяў, што гэты сядзеў, той быў сасланы...

Дану не ўраджаюць нават спрэчкі маці і дзеда наконт звычкі былога ссыльнага хадзіць па мястэчку ў шапцы-канфедэратцы:

«Я не хачу нічога хаваць, — даводзіў дзед. — Я не злодзей. Я вярнуўся да сябе на радзіму». Маці садзілася на канапу, запальвала папяросу «Казбек» — іншых не ўжывала — і выгляд у яе рабіўся такі, нібыта ўсе бядоты свету абрынуліся на яе. «Зразумей, тата, пачнуць высвятляць, што, калі, як. Мне абавязкова з гэтай нагоды нагадаюць не толькі пра мужа, які згінуў падчас вайны немаведама дзе. Але і паходжанне. І сасланага бацьку. І... А ў Даны наперадзе жыццё».

Дзед урэшце з'язджае ў Сібір, дзе застаўся жыць малодшы сын, дзе ён пахаваў жонку. Але мы так і не дазнаемся — бо гэтага не дазналася і Дана — кім ён быў, за што быў рэпрэсаваны. Што азначала шапка-канфедэратка.

Аўтарка падае многае ўжо з сённяшніх пазіцый.

Каб тэкст пра тыя ж падзеі, у тых жа дэкарацыях пісаўся гадоў

дваццаць-трыццаць таму, гераіня выглядала куды б больш савецкай. Але Сямёнава не спрабуе насуперак логіцы і фактам зрабіць гераіню (сябе) юнай дысідэнткай. І гэта добра — бо дазваляе праўдападобна рэканструяваць той свет, тую эпоху па дэталю, заўважаных (але не асэнсаваных) гераіняй. Дана і ў галаву не прыходзіць асуджаць савецкую рэчаіснасць. Толькі Дана-дарослая пачынае рэфлексаваць на гэтую тэму: «Людзі Данчынага маленства — ці фарысействавалі, ці шчыра памыляліся, хто іх ведае, але цану памылкам сваім плацілі высокую, сваёй, не чужой, «гібелью всерьез»...»

Грааль

Асабліва сць тэксце яшчэ і ў тым, што Дана існуе больш у свеце кніжным, чым рэальным.

Яна паглытае Стывенсана, Вальтэра Скота, Жуля Верна, Майна Рыда, Шэкспіра і Ралана, Стэндаля і Філдзінга, Галсуорсі і Растана...

У аповесці практычна няма гісторый — а менавіта з выразных, жыццёвых гісторый зазвычай і будуюцца тэксты падобнага кшталту. Замест іх маем імпрэсіі.

Мы бачым вачыма гераіні яе суседзяў, знаёмых, сяброў, бачым, як яны выглядаюць, як апранаюцца, якія пацуці выклікаюць у гераіні... Але не даведваемся пра іх амаль нічога. Затое мы чуем мноства кніжных асацыяцый, якія ўсе гэтыя людзі выклікаюць у гераіні, бясконца далёкай, як мы разумеем, ад сапраўднага жыцця мястэчка і ад праблемаў яго шараговых жыхароў.

Друкуецца ў скароце паводле bellitaward.blogspot.com

ПАЛІЦА

З ВАЙНЫ

У Вялікабрытаніі выйшла ў свет кніга, у якой сабраныя тысячы апошніх лістоў салдат, што не вярнуліся з вайны.

Лісты былі напісаныя ў розныя эпохі: пачынаючы з XVII стагоддзя і заканчваючы сучаснымі войнамі ў Афганістане і Іраку.

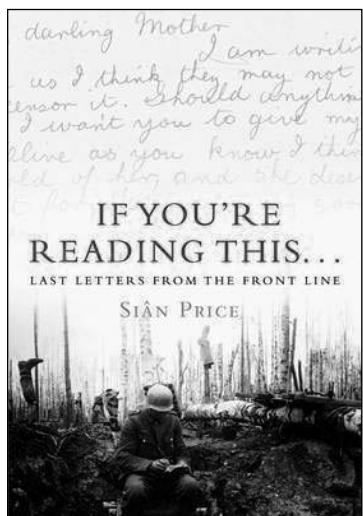
Многія ўжо называюць гэтую кнігу адной з самых сумных у гісторыі. «Калі вы чытаеце гэты ліст, значыць, мяне ўжо няма ў жывых». Ліст з такой фразой салдаты звычайна захоўвалі пры сабе ў нагруднай кішэні ў надзеі, што ў выпадку гібелі на перадавой яго адправяць іх блізкім і каханым таварышы з фронту. Усе лісты, сабраныя ў кнізе, і насамрэч дайшлі да адрасатаў...

Гісторык-дакументаліст Шон Прайс тры гады падарожнічала па ўсім свеце, чытаючы архівы: музейныя, бібліятэчныя, ваенныя і сямейныя. Яна вывучыла 30 тысячаў лістоў ад салдат розных эпох: ад напалеонаўскіх войнаў і заканчваючы войнамі ў Афганістане і Іраку. Спачатку Шон Прайс рыхтавала на аснове матэрыялу радыёпраграмы, затым з'явілася ідэя скласці кнігу. У яе ўвайшлі 70 лістоў вайскоўцаў: і радавых, і генералаў, рознага ўзросту і веравызнання, розных культурнаў і нацыянальнасцяў: японцаў, аўстралійцаў, немцаў, брытанцаў і французцаў.

Але, як высветлілася, перад тварам смерці, нягледзячы на, здавалася б, непераадольныя адрозненні, усе салдаты гатовыя казаць толькі пра адно — пра самае патаемнае і пра любоў: да жывых і да тых, хто застаецца жыць пасля іх. Праўда, як кажа аўтар, кожны выказвае свае думкі па-свойму: хтосьці відавочна пісаў самае важнае прызнанне ў жыцці, якое ніколі б не адважыўся вымавіць у галас, хтосьці філасофствуюць. Як, напрыклад, ангелец Майкл Эндру Скот, які незадоўга да гібелі ў самым пачатку Другой сусветнай напісаў бацьку: «Тое, што мы называем жыццём, усяго толькі пераходны этап чалавечага развіцця». Хтосьці нават у апошнім у жыцці лісце знаходзіць у сабе сілы жартавата. Цяжэй за ўсё чытаць лісты зусім маладых салдат, хто не верыць, што яго могуць забіць. У 1982 годзе Герберт Джонс у лісце дадому напісаў: «Увогуле не думаю, што ёсць хоць найменшыя шанцы, што са мной нешта здарыцца». Праз некалькі дзён Джонс забілі ў аперацыі на Фолклендскіх выспах...

Але не менш цяжка чытаць і лісты пакуль яшчэ жывых, але ўжо асуджаных на пагібель. Ніл Доўнс родам з Манчэстэра пісаў з Афганістана сваёй нявесце: «Спадыся, ты пражывеш цудоўнае жыццё. Выходзь замуж, нарадзі дзяцей. А я буду кахаць цябе вечно». Падарожнічаючы па свеце, аўтару кнігі нават удалося адшукаць семі салдатаў, якія атрымалі пахаванкі і развітальныя лісты з фронту. Яны раскажваюць у кнізе, як смерць блізкіх паўплывала на іх жыццё.

Выйшаўшы з друку, дакументальная кніга «Калі вы чытаеце гэтыя лісты...» адразу стала бэстсэлерам у Вялікабрытаніі. І яе ўжо называюць адной з самых сумных кніг у гісторыі...

УГОДКІ

200-ГОДДЗЕ АЎТАРА «ОЛІВЕРА ТВІСТА»: ТВОРЫ І ГРОШЫ...

У лютым свет адзначае 200-я ўгодкі з дня нараджэння Чарльза Дзікенса — аднаго з найзнакамітых брытанскіх пісьменнікаў.

Галоўная цырымонія адбылася ў лонданскім Вестмінстэрскім абацтве, дзе пісьменніка пахавалі ў 1870 годзе. На магілу Дзікенса ўсклаў вянок прынц Чарльз, да яго далучыліся нашчадкі пісьменніка. Святочныя мерапрыемствы адбыліся і ў родным горадзе Дзікенса Портсмут на паўднёвым беразе Англіі.

З нагоды юбілею пісьменніка BBS замовіла незвычайнае даследаванне, аўтары якога ўпершыню вызначылі кошт творчай спадчыны пісьменніка — як своеасаблівай гандлёвай маркі. Кансалтынгавая фірма Interbrand, якая даследавала камерцыйны патэнцыял Дзікенса, падлічыла, што аўтар «Олівера Твіста» і «Пасмяротных запісак Піквіскага клуба» кожны год прыносяць брытанскай эканоміцы каля 280 млн фунтаў (каля 440 млн даляраў ЗША).

Як адзначыў карэспандэнт BBS Дэвід Стэнхаўс, грошы заўсёды былі адным з галоўных прадметаў зацікаўленасці Дзікенса як пісьменніка.

Сірата Олівер Твіст, як вядома, «хацеў яшчэ» і хутка разбагацеў. Жыццё Піпа ў «Вялікіх надзеях» змянілася за кошт таямнічага дабрадзея, а персанажы «Халоднага дома» былі ўлучаныя ў бясконцы і дарагі судовы разгляд.

Ні адзін іншы пісьменнік не надаваў столькі ўвагі пераўтваральнай сіле грошай і нягодам беднаты.

Наватарскія творы Дзікенса былі прадуктам творчасці чалавека, які не па чутках ведаў, што такое галеча. І нават пасля таго, калі пісьменнік пачаў зарабляць велізарныя па тых часах сумы грошай, ён ніколі не забываў аб сваім бедным мінулым.

Дзікенс веў нясконцыя судовыя цяжбы з-за парушэння сваіх аўтарскіх правоў у Амерыцы. Але ў выніку ён памёр у багаці, пакінуўшы пасля сябе мноства кніг, якія сталі бэстсэлерамі.

Яго творы добра прадаюцца і сёння: кнігі прыносяць выдаўцам каля 3 млн фунтаў у год. Эсканізацыя яго раманаў у кіно і на тэлебачанні дадаюць да агульнай сумы яшчэ 34 млн, а тэатральныя пастаноўкі павялічваюць прыбыткі яшчэ на 64 млн фунтаў.

Зрэшты, па дадзеных згаданага даследавання, ільвіную частку прыбыткаў ад спадчыны Дзікенса дае турызм: музеі пісьменніка ў Лондане, Портсмуте і графстве Кент прыцягваюць мноства наведвальнікаў.

Але творчасць Дзікенса ўспамінаюць далёка не толькі ў музейнай цішыні або ўніверсітэцкіх аўдыторыях. Імя пісь-

Кадр з кінафільма «Олівер Твіст»

менніка ўпрыгожвае мноства брытанскіх пабаў і крамак, яго ўспамінаюць на калядных кірмашах і віктарыянскіх фэстах. Што і не дзіўна для аўтара, які больш чым хто-небудзь іншы зрабіў для ўвекавечвання яркай і каларытнай Віктарыянскай эпохі.

Няцяжка знайсці ўпрыгожаныя партрэтамі Дзікенса ручнікі, кубкі, саколкі — і нават цэлы набор гатункаў піва яго імя, якое вырабляе бровар Mauldons у Суфалцы.

Стваральнік многіх камерцыйна паспяховых раманаў наўрад ці быў бы супраць з'яўлення піва «Мікабер», названага ў гонар аднаго з яго самых вядомых персанажоў. Мікабер з «Дэвіда Каперфільда» трапляе ў пазыковую турму. Але яго аўтар — нават праз два стагоддзі — працягвае зарабляць мільёны, якія і ў сне не маглі прысніцца самаму вядомаму дзікенсаўскаму багацею — Эбenezеру Скруджу...

...І РУКАПІСЫ...

У Кембрыджы выйшаў факсімільны рукапіс «Вялікіх надзей», які дазваляе прасачыць у дэталі «творчы працэс» Чарльза Дзікенса.

Арыгінальны рукапіс самага любімага чытачамі (як паказала адпаведнае апытанне) рамана доўгі час захоўваўся ў брытанскім музеі Wisbech & Fenland Museum і быў даступны для азнамлення толькі адзін раз у месяц. Цяпер жа прыхільнікі і даследчыкі творчасці Дзікенса змогуць азнаёміцца з рукапісам «Вялікіх надзей» у «камфортных» умовах.

Журналісты, якія ўжо азнаёміліся з выданнем, адзначаюць, што ў ім паўстае ва ўсёй красе неахайны почырк пісьменніка разам з манерай упіхаць словы ў прастору, неадпаведную для іх па сваім аб'ёме; заадно можна выявіць крытычныя зацемкі на палях, якія Дзікенс пакідаў сам сабе, і выпраўленні (да прыкладу, першы радок рамана неаднаразова перапісваўся — хоць закрэсліванні з цяжкасцю дазваляюць разабраць, што гаварылася ў пачатку «Надзей»

у «альтэрнатыўных» версіях). Нарэшце, на апошняй старонцы можна выявіць арыгінальную — маркотную — канцоўку рамана, асабіста перакрэсленую Дзікенсам і (па радзе сяброў) змененую на шчаслівую.

Арыгінальны рукапіс таксама дасталі з музейнага схову — да чэрвеня 2012 года ён стаў часткай маштабнай Дзікенсаўскай выставы ў Лондане.

...І ПРАТАТЫП

У героя кнігі Дзікенса знайшоўся рэальны прататып. Злачынца, з якога пісьменнік спісаў падступнага Феджына (Фейгіна) з «Прыгодаў Олівера Твіста», звалі Генры Мёрфі.

«Боса», які кіраваў працай малых злачынцаў, прынята лічыць адным з самых злавесных адмоўных герояў ва ўсёй палітры персанажоў, створаных вялікім ангельскім пісьменнікам. Як аказалася, не ўсе яго рысы былі плёнам фантазіі Дзікенса. Даследчыкі адшукалі ў выпуску «The Times» за 1834 год (час, які непасрэдна папярэднічае публікацыі «Олівера Твіста») нататку пра Эдварда Трэбшоў, «разумнага дзесяцігадовага хлопца», які ўпек з дома і далучыўся да банды пад кіраўніцтвам нейкага Генры Мёрфі. Трэбшоў прывабіў у банду 13-гадовы сын самога Мёрфі, які загадаў яму «красці ўсё, што кепска ляжыць». Падобства з сюжэтай завязкай «Олівера Твіста» відавочнае; да ўсяго, Мёрфі, як і кніжны Феджын, належыць да нацыянальнай меншасці (Феджын быў габрэем, а Генры Мёрфі — чарнакурным).

Вядома, што Дзікенс вельмі насцярожана ставіўся да чарнакурага насельніцтва Лондана, і даследчыкі адзначаюць, што некаторыя назіранні за іх жыццём леглі ў аснову апісанняў лонданскіх злачынных «нізоў».

Матэрыялы старонкі падрыхтаваныя паводле матэрыялаў Радые BBS, Весці ФМ, а таксама інтэрнэт-рэсурсаў znaki.fm, lenta.ru і prajdzisvet.org

ПАСТАНОЎКА

САМЫ «ДОЎГІ» ФІЦДЖЭРАЛЬД

Нью-ёркскі тэатр стварыў самую незвычайную пастаноўку «Вялікага Гэтсбі». На працягу васьмігадзіннай п'есы са сцэны гучыць кожнае слова, якое ўвайшло ў знакаміты раман Фрэнсіса Скота Фіцджэральда.

Ідэя пастаноўкі спектакля, які ў выніку быў названы «Гэтц» (Gatz), прыйшла ў галаву працаўнікам нью-йоркскай тэатральнай кампаніі Elevator Repair Service яшчэ ў сярэдзіне 1990-х гадоў. Першапачаткова пастаноўшчыкам спадабалася сама ідэя параўнаць Нью-Ёрк узору 1990-х і 1920-х гадоў; аднак з часам галоўнай стала ідэя максімальна аспярожнага перанясення рамана на сцэну, прычым стваральнікі спектакля наўмысна не хацелі выкарыстаць якую-небудзь са сцэнічных адаптацый «Гэтсбі», лічачы мову самога рамана «дасканалай».

Па сюжэце п'есы офісны службовец Нік знаходзіць у сябе на працоўным месцы кнігу з «Вялікім Гэтсбі» і пачынае яе чытаць — і па ходзе дзеяння вакольнаыя калегі Ніка ператвараюцца ў герояў Фіцджэральда і разам разыгрываюць дзеянне знакамітага рамана ад першай да апошняй літары.

У пастаноўцы, якую некаторыя крытыкі ўжо паспелі назваць «галоўнай падзеяй у тэатральным жыцці за апошнія дзесяцігоддзі», занята 13 актёраў. Як прызнаецца Джон Колінз, аўтар ідэі пастаноўкі, дзякуючы спектаклю ён прачытаў (або пачуў са сцэны) «Гэтсбі» каля паўтары сотні разоў, а выканаўца ролі Ніка Скот Шперд свярджае, што вывучыў кнігу на памяць.

Нагадаем, што за апошні час «Вялікі Гэтсбі» карыстаецца ў творчых кругах ЗША адмысловай папулярнасцю: здымкі сваёй кінаверсіі рамана ў Аўстраліі нядаўна завяршыў Баз Лурман.